

RENATA WIELGOS-STRUCK
MAŁGORZATA BOZACKA

Publiczna i pozarządowa pomoc społeczna w Rzeszowie

1. Wstęp

Pomoc społeczna stanowi najstarszy dział zabezpieczenia społecznego. Podobnie jak w innych krajach również w Polsce podlegała ona ewolucji – od filantropijnej działalności osób prywatnych, kościołów i organizacji społecznych do obowiązkowej, uporządkowanej prawnie działalności realizowanej przez państwo oraz samorządy terytorialne.

Od początku lat dziewięćdziesiątych XX w. pomoc społeczna w Polsce stanowi szczególnie ważny element polityki społecznej państwa. Istota podejmowanych w jej obrębie działań sprowadza się do wspierania osób i rodzin w zakresie zaspokajania niezbędnych potrzeb oraz przewyżczania trudnych sytuacji życiowych, których nie są one w stanie pokonywać samodzielnie. Obejmuje także system działań docelowych zmierzających do ich usamodzielnienia i integracji ze środowiskiem.

Organizacja systemu pomocy społecznej w Polsce podlega stałym przeobrażeniom – zmieniają się bowiem uwarunkowania społeczne i gospodarcze, które wyznaczają obszar zadań dla funkcjonujących w jego obrębie instytucji. Zmiany te mają na celu rozszerzenie zakresu możliwości rozstrzygania kwestii społecznych, dają szansę tworzenia lokalnych programów rozwiązywania problemów społecznych opartych na aktywności mieszkańców i rozeznaniu ich istotnych problemów przez pracowników socjalnych i asystentów rodziny.

Zakres oddziaływania poszczególnych podmiotów organizujących obecnie pomoc społeczną w Polsce tworzą działania instytucji administracji państwowej, samorządowej, organizacji pozarządowych, kościołów i osób prywatnych. W Rzeszowie głównym podmiotem samorządowym organizującym działalność pomocową w ramach zadań własnych gminy oraz

zadań zleconych opłacanych ze środków centralnych i również lokalnych jest Miejski Ośrodek Pomocy Społecznej (MOPS)¹. Rozpoczął on funkcjonowanie z dniem 1 kwietnia 1990 r., przejmując zadania będące wcześniej w zakresie działania Wydziału Zdrowia i Opieki Społecznej Urzędu Miejskiego i Działu Służb Społecznych Zespołu Opieki Zdrowotnej nr 1 w Rzeszowie².

MOPS w Rzeszowie jest jednostką organizacyjną Gminy Miasta Rzeszów na prawach powiatu, działającą w formie jednostki budżetowej. Jego siedzibą jest miasto Rzeszów, będące zarazem obszarem jego działalności³. Placówka ta jest podporządkowana bezpośrednio Prezydentowi Miasta Rzeszowa, a jej działalność finansowana jest ze środków budżetu państwa, ze środków budżetu miasta oraz ze środków pozabudżetowych⁴.

Zgodnie ze „Statutem MOPS w Rzeszowie” celem działania tego ośrodka „jest pomoc osobom i rodzinom w przezwyciężaniu trudności opiekuńczo-wychowawczych, organizowanie pieczy zastępczej, wspieranie rodzin w wysiłkach zmierzających do zaspokajania niezbędnych potrzeb i umożliwienie życia w warunkach odpowiadających godności człowieka oraz podejmowania działań zmierzających do życiowego usamodzielnienia i integracji ze środowiskiem”⁵.

MOPS w Rzeszowie realizuje zadania własne gminy i powiatu oraz zadania zlecone z zakresu administracji rządowej, które wynikają z ustawy o pomocy społecznej, ustawy o wspieraniu rodziny i systemie pieczy zastępczej oraz wynikające też z innych ustaw, a dotyczące m.in.: przyznawania i wypłaty świadczeń rodzinnych, dodatków mieszkaniowych, świad-

¹ Aktualnie działa na podstawie *Statutu MOPS w Rzeszowie* zatwierdzonego Uchwałą Rady Miasta Rzeszowa nr XXVI/502/2012 z dnia 26 stycznia 2012 r., który jest Załącznikiem nr 1 do niniejszej uchwały, rozdział 1. *Postanowienia ogólne*, §1 – dotyczy podstaw prawnych działania tej instytucji, zob. <http://mopsrzeszow.pl/rysunki/2013/statut2012.pdf>, data dostępu: 8.09.2014. Zob. też: *Broszura informacyjna „Bliżej ludzi” – XXV-lecie MOPS w Rzeszowie* – opracowana przez Zespół ds. Organizacji Jubileuszu MOPS w Rzeszowie pod kierunkiem zastępcy dyrektora MOPS ds. wsparcia społecznego Beaty Mierzejewskiej, Rzeszów 2015, s. 1.

² Został on powołany Uchwałą Miejskiej Rady Narodowej nr XI/48/90 z dnia 20 lutego 1990 r. – zob. L. Rozborska, *Pomoc społeczna w Rzeszowie w latach 1990–1994*, „Głos Rzeszowa” 6(1994). Dodatek specjalny, s. 4.

³ *Statut MOPS w Rzeszowie...*, rozdział I, §2.

⁴ *Ogólne informacje o naszej działalności (MOPS w Rzeszowie)*, <http://mopsrzeszow.pl/index.php/o-orodku/75-orodek/5-joomla-license-guidelines>, data dostępu: 8.09.2014.

⁵ Cyt. za: *Statut MOPS w Rzeszowie...*, rozdział II, §3.

czeń z funduszu alimentacyjnego; rehabilitacji społecznej osób niepełnosprawnych; wsparcia dla osób z zaburzeniami psychicznymi; pomocy osobom i rodzinom będącym ofiarami przemocy lub znajdującym się w sytuacji kryzysu⁶.

Zadania te polegają też na współpracy w zakresie pomocy społecznej z organizacjami pozarządowymi, osobami prawnymi i fizycznymi oraz na wspieraniu środowisk lokalnych działających na rzecz dzieci i młodzieży. Inne zadania niniejszego ośrodka sprowadzają się do sprawowania nadzoru nad jednostkami organizacyjnymi pomocy społecznej działającymi na terenie Rzeszowa oraz nadzoru merytorycznego nad realizacją zadań zleconych organizacjom pozarządowym. Dodatkowo ośrodek ten przygotowuje i jest jednym z głównych realizatorów miejskiej strategii rozwiązywania problemów społecznych. Ważnym zadaniem MOPS w Rzeszowie jest również zagwarantowanie swojej kadrze dostępu do szkoleń, doskonalenia i doradztwa zawodowego⁷.

Instytucja ta skupia się głównie na czterech obszarach: pracy środowiskowej, usługach socjalnych, pomocy instytucjonalnej oraz działaniach w ramach stanowisk samodzielnych (np. ds. współpracy z organizacjami pozarządowymi). Warto dodać, że na terenie Rzeszowa istnieje również ponad 100 organizacji pozarządowych działających w sferze pomocy społecznej i z niektórymi z nich MOPS w Rzeszowie aktywnie współpracuje.

W niniejszym tekście przybliżona zostanie głównie specyfika Działu Pomocy Środowiskowej i Świadczeń (jednak z mniejszym naciskiem na realizowane świadczenia) oraz Działu Pomocy Instytucjonalnej i Pieczy Zastępczej MOPS w Rzeszowie. W drugiej części tekstu ukazana zostanie działalność organizacji pozarządowych funkcjonujących na terenie miasta Rzeszowa i realizujących zadania z zakresu pomocy społecznej. Można stwierdzić, że uwaga autorki tego artykułu skupiona będzie na opisie systemu i funkcjonowania publicznej oraz pozarządowej pomocy społecznej w Rzeszowie. Takie spojrzenie ukierunkowane zostało na instytucje, które udzielają pomocy. Nieco zaś mniejsze zainteresowanie poświęcono jej odbiorcom, czyli tym, którzy tej pomocy potrzebują. Taka optyka opisu wynika w dużej mierze z chęci pokazania instytucjonalnej sprawności podejmowanych w Rzeszowie działań pomocowych.

⁶ Statut MOPS w Rzeszowie..., §4 i 5.

⁷ Tamże.

2. Podstawy organizacji i funkcjonowania publicznej pomocy społecznej

2.1. Zakres i struktura publicznej pomocy społecznej na przykładzie działalności MOPS w Rzeszowie

Na wstępie rozważań nad zakresem zadań i strukturą organizacyjną MOPS w Rzeszowie należy wspomnieć, że określają je „Statut MOPS w Rzeszowie”⁸ oraz „Regulamin organizacyjny” tej instytucji⁹.

Teren miasta Rzeszowa – będący obszarem działań MOPS w Rzeszowie i jego pracowników socjalnych – został pod względem organizacyjnym podzielony na 9 rejonów opiekuńczych, które mają swoich koordynatorów i są zlokalizowane w następujących miejscach: Rejony I i III – przy ul. Staszica 101, Rejon II – przy ul. Hoffmanowej 8a, Rejon IV – przy ul. Kochanowskiego 29, Rejon V – przy ul. Czackiego 2, Rejon VI – przy ul. Seniora 2, Rejony VII i VIII – przy ul. Skubisza 9 oraz Rejon IX – przy ul. Witkacego 7.

MOPS w Rzeszowie, jako instytucja rozwiązująca różnorodne problemy społeczne, podejmuje działania między innymi na podstawie takich dokumentów strategicznych jak:

- Strategia rozwiązywania problemów społecznych na lata 2009–2015¹⁰,
- Powiatowy program działań na rzecz osób niepełnosprawnych na lata 2014–2018¹¹,
- Powiatowy program rozwoju pieczy zastępczej na lata 2012–2014,
- Program budowania lokalnego systemu opieki nad dzieckiem i rodziną w mieście Rzeszów na lata 2009–2015,
- Gminny program wspierania rodziny dla miasta Rzeszowa na lata 2013–2015¹²,

⁸ Por. tamże, rozdział I, rozdział II.

⁹ Por. *Regulamin organizacyjny MOPS w Rzeszowie*, <http://www.mopsrzeszow.pl/rysunki/2013/regorg2013.pdf>, data dostępu: 8.09.2014.

¹⁰ *Strategia rozwiązywania problemów społecznych na lata 2009–2015*, Rzeszów 2009, <http://mopsrzeszow.pl/rysunki/strat/Strategia2009-2015.pdf>, data dostępu: 8.09.2014.

¹¹ Zob. *Powiatowy program działań na rzecz osób niepełnosprawnych na lata 2014–2018*, Rzeszów 2014, <http://mopsrzeszow.pl/rysunki/strat/PowiatowyProgram2014-2018.pdf>, data dostępu: 8.09.2014. Program został opracowany przez Jacka Gołubowicza w ramach Sekcji ds. rehabilitacji społecznej osób niepełnosprawnych MOPS w Rzeszowie, ul. Skubisza 4.

¹² Zob. *Gminny program wspierania rodziny dla miasta Rzeszowa na lata 2013–2015* – stanowi Złącznik do uchwały NR LVII/1083/2013 Rady Miasta Rzeszowa z dnia 27 sierpnia 2013 r.; <http://mopsrzeszow.pl/rysunki/program/gminnyprogr.pdf>, data dostępu: 8.09.2014.

- Miejski program przeciwdziałania przemocy w rodzinie i ochrony ofiar przemocy w rodzinie na lata 2012–2015,
- Program osłonowy w zakresie dożywiania „Pomoc gminy w zakresie dożywiania na lata 2014–2020”,
- Pilotażowy program „Aktywny samorząd”¹³.

Jak można zauważyć, wkrótce konieczne będzie opracowanie przez rzeszowski OPS niektórych dokumentów strategicznych, które na nowo staną się podstawą jego działania na rzecz osób i rodzin będących beneficjentami tej instytucji.

Należy też nadmienić, że coraz więcej osób – tak w skali miasta Rzeszowa, jak i województwa podkarpackiego i Polski¹⁴ – doświadcza różnych problemów społecznych (w tym m.in. bezrobocia i ubóstwa), których przezwyciężenie bardzo często nie jest możliwe przez ich własne starania, a poszukując wsparcia w systemie pomocy społecznej, stają się często jego długotrwałymi klientami.

W tych rozważaniach warto wziąć pod uwagę występujący w województwie podkarpackim np. w 2013 r. tzw. wskaźnik zagrożenia ubóstwem, czyli udział osób w gospodarstwach domowych o wydatkach: poniżej minimum egzystencji – było ich 9%, poniżej relatywnej granicy ubóstwa – było to już 21% gospodarstw, zaś poniżej tzw. ustawowej granicy – 17%¹⁵.

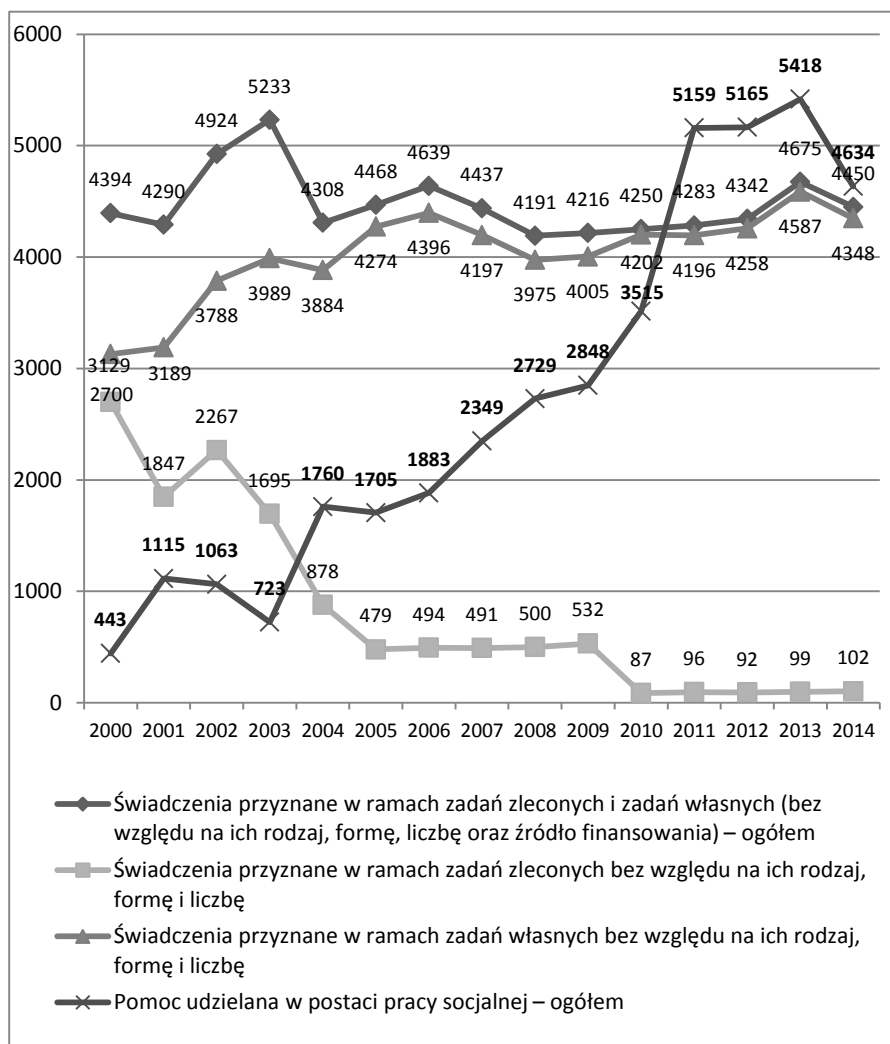
Uwzględniając inny wskaźnik statystyczny, taki jak: osoby korzystające z pomocy społecznej (na 10 tys. mieszkańców), można stwierdzić, że w 2012 r. było ich na Podkarpaciu 617,3 i stanowiło to 11,53% z ogółu jego mieszkańców. W pierwszym zaś półroczu 2013 r. było tych osób aż 641,1, z ogółu ludności Podkarpacia odpowiada to 9,6%. Natomiast w przestrzeni miasta Rzeszów odsetek korzystających z pomocy społecznej oscylował na niższym poziomie – 5,22% z ogółu mieszkańców w 2012 r. oraz 4,49% w 2013 r.¹⁶ Dynamikę liczby klientów MOPS w Rzeszowie szczegółowo ukazują rysunki 1 i 2.

¹³ Program „Aktywny samorząd”, <http://mopsrzeszow.pl/index.php/program-aktywny-samorząd>, data dostępu: 8.09.2014.

¹⁴ *Statystyczne Vademecum Samorządowca 2014 – miasto Rzeszów*, Urząd Statystyczny w Rzeszowie 2014, http://rzeszow.stat.gov.pl/vademecum/vademecum_podkarpackie/portrety_miast/miasto_rzeszow.pdf, data dostępu: 8.09.2014; *Statystyczne Vademecum Samorządowca 2014 – województwo podkarpackie*, Urząd Statystyczny w Rzeszowie 2014, zob. części: *Pomoc społeczna i polityka prorodzinna*; *Rynek pracy*; *Ludność*, http://rzeszow.stat.gov.pl/vademecum/vademecum_podkarpackie/portret_wojew%C3%B3dztwa/wojewodztwo_podkarpackie.pdf, data dostępu: 5.01.2015.

¹⁵ Tamże.

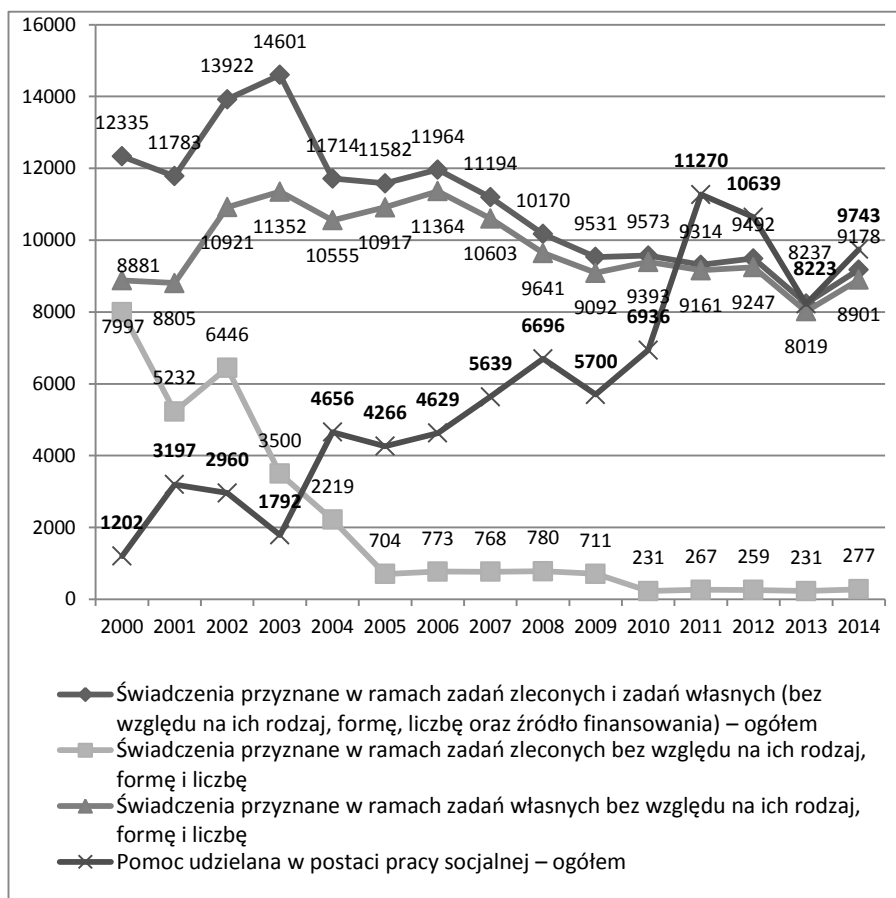
¹⁶ Tamże.

Rysunek 1. Dynamika rzeczywistej liczby rodzin objętych pomocą MOPS w Rzeszowie w latach 2000–2014

Źródło: Opracowanie własne na podstawie sprawozdań MOPS w Rzeszowie z udzielonych świadczeń pomocy społecznej – pieniężnych, w naturze i usługach (Dział 3) w latach 2000–2014

W latach 2000–2014 MOPS w Rzeszowie obejmował swoim działaniem ogółem około 5 tys. rodzin, najwięcej było ich w 2003 r., bo 5233, i wówczas było też najwięcej osób w tych rodzinach objętych wsparciem, bo aż 14 601, zaś w 2014 r. było najmniej tych osób.

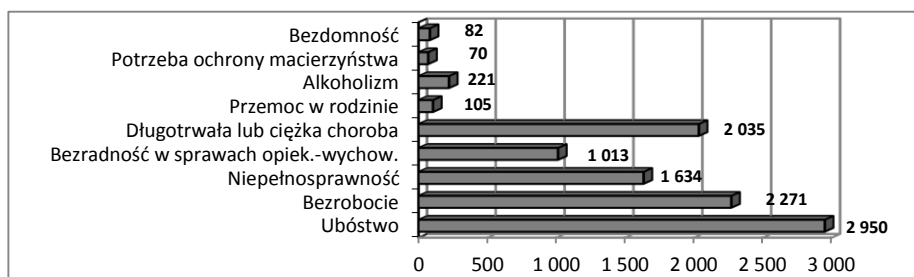

Rysunek 2. Dynamika rzeczywistej liczby osób w rodzinach objętych pomocą MOPS w Rzeszowie w latach 2000–2014

Źródło: Opracowanie własne na podstawie sprawozdań MOPS w Rzeszowie z udzielonych świadczeń pomocy społecznej – pieniężnych, w naturze i usługach (Dział 3) w latach 2000–2014

Istnieje wiele powodów korzystania ze wsparcia OPS, takich jak ubóstwo, bezrobocie, niepełnosprawność, długotrwała i ciężka choroba oraz inne. Są one, jak wiadomo, bardzo zróżnicowane w przypadku każdego z klientów, któremu pomaga ta instytucja.

Rysunek 3 prezentuje najważniejsze z powodów, które odnoszą się do ogólnej liczby rodzin, którym w 2014 r. MOPS w Rzeszowie udzielił pomocy. Na tym wykresie można zauważyć, że główne przyczyny są następujące: ubóstwo, bezrobocie, długotrwała lub ciężka choroba, niepełnosprawność, bezradność opiekuńczo-wychowawcza i alkoholizm.

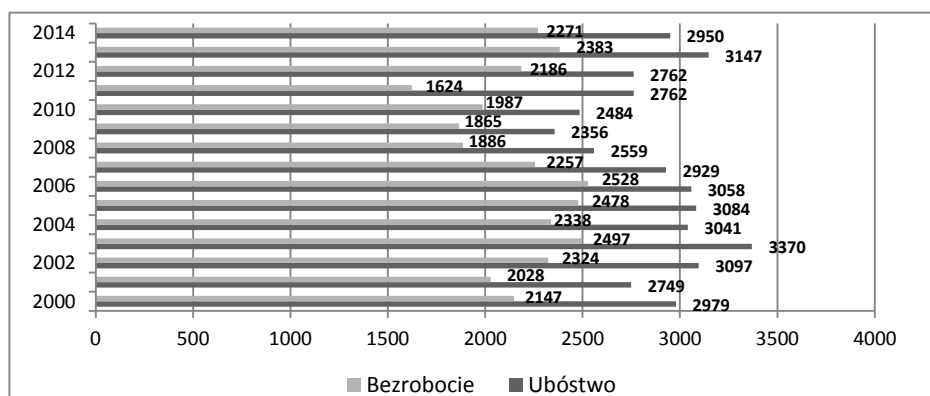

Rysunek 3. Ogólna liczba rodzin, którym MOPS w Rzeszowie udzielił wsparcia w 2014 r., według najważniejszych powodów przyznania pomocy

Źródło: Opracowanie własne na podstawie sprawozdania rocznego MOPS w Rzeszowie z udzielonych świadczeń pomocy społecznej – pieniężnych, w naturze i usługach (Dział 4), stan na 31.12.2014 r.

Można dodatkowo wspomnieć, że np. w 2013 r. stopa procentowa bezrobocia wynosiła w Rzeszowie 8,4%, zaś bezrobocie rejestrowane było na poziomie 9,4 tys., w tym kobiety stanowiły 4,7 tys. z ogółu bezrobotnych¹⁷.

Jednocześnie warto też ukazać dynamikę liczby rodzin objętych wsparciem MOPS w Rzeszowie w okresie 2000–2014, biorąc pod uwagę dwa najważniejsze powody, czyli ubóstwo i bezrobocie, co ilustruje rysunek 4.

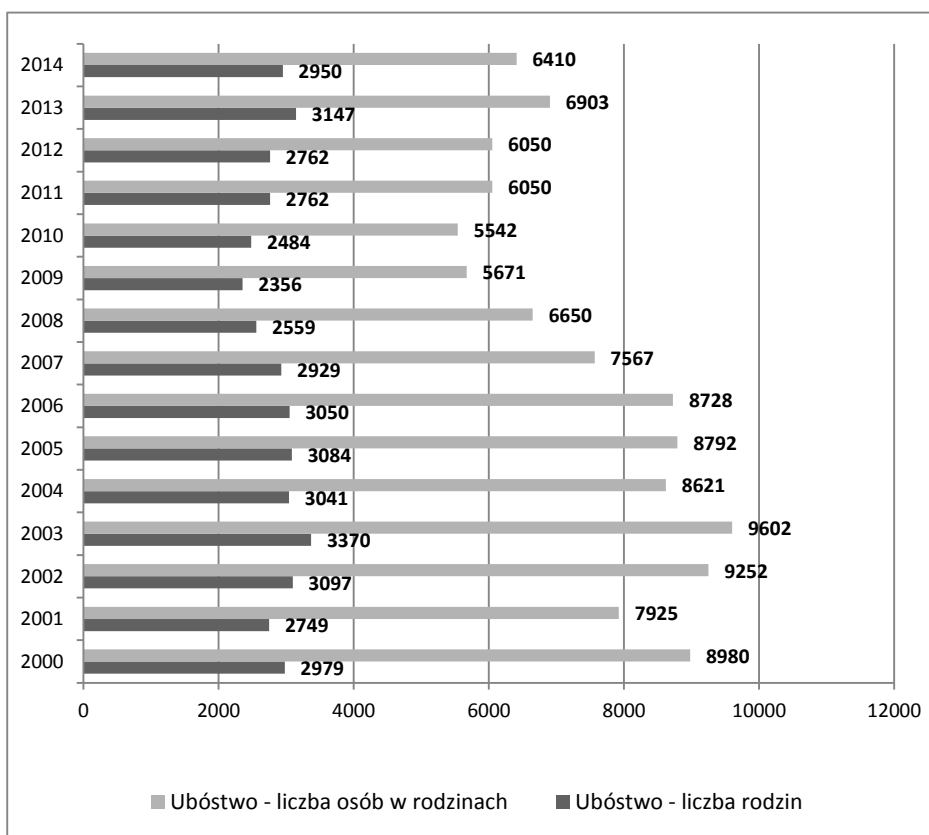
Rysunek 4. Dynamika liczby rodzin objętych pomocą MOPS w Rzeszowie w latach 2000–2014 według dwóch najważniejszych powodów: ubóstwa i bezrobocia

Źródło: Opracowanie własne na podstawie sprawozdań rocznych MOPS w Rzeszowie z udzielonych świadczeń pomocy społecznej – pieniężnych, w naturze i usługach (Dział 4) w latach 2000–2014

¹⁷ *Statystyczne Vademecum Samorządowca 2014 – miasto Rzeszów*; zob. też *Statystyczne Vademecum Samorządowca 2014 – województwo podkarpackie*, gdzie są dane dotyczące stopy procentowej bezrobocia dla województwa podkarpackiego w 2013 r., która wynosiła 16,3%.

Analizując rysunek 4, można dostrzec, że najwięcej rodzin korzystało z pomocy społecznej z powodu ubóstwa, szczególnie w 2003 r. – bo było ich aż 3370, a także sporo w 2002 r. Ponownie zaś nastąpił wzrost liczby takich rodzin w 2013 r. i było ich 3147. Natomiast z powodu bezrobocia najwięcej rodzin objęto pomocą w latach 2002–2006 oraz ponownie odnotowano taki wzrost w latach 2013 i 2014.

Jednocześnie można porównać powyższe dane z informacjami zawartymi na rysunku 5, który szczegółowo przedstawia dynamikę liczby rodzin i osób w rodzinach latach 2000–2014 wspieranych przez MOPS w Rzeszowie, jednak tylko z powodu ubóstwa.

Rysunek 5. Dynamika liczby rodzin i osób w rodzinach wspieranych przez MOPS w Rzeszowie z powodu ubóstwa w latach 2000–2014

Źródło: Opracowanie własne na podstawie sprawozdań rocznych MOPS w Rzeszowie z udzielonych świadczeń pomocy społecznej – pieniężnych, w naturze i usługach (Dział 4) w latach 2000–2014

Poszukując odpowiedzi na pytanie: Jakie typy rodzin objął pomocą społeczną MOPS w Rzeszowie w 2014 r.? – najlepiej zapoznać się z informacjami, które zawiera tabela 1. Z tych danych wynika, że wśród ogółu wspieranych rodzin, czyli 5969, najwięcej, bo aż 3238, to tzw. samotne gospodarstwa domowe. Są też liczniejsze gospodarstwa domowe niż tylko jednoosobowe, a w tym rodziny z dziećmi ogółem stanowią 1798. Najczęściej mają one od jednego do trojga dzieci. Również wspierane przez MOPS w Rzeszowie są rodziny niepełne, a jest ich ogółem 713 i są one najczęściej z jednym lub dwojgiem dzieci. Bardzo często wsparcie otrzymują rodziny emerytów i rencistów (1596 ogółem), są one głównie jednoosobowe (1102 osób), rzadziej z jedną osobą lub dwiema.

Tabela 1. Typy rodzin objętych pomocą społeczną przez MOPS w Rzeszowie w 2014 r.

Wyszczególnienie	Liczba rodzin ogółem	Liczba osób w rodzinach
rodziny ogółem o liczbie osób:	5969	12 155
1	3238	3238
2	965	1930
3	760	2280
4	590	2360
5	279	1395
6 i więcej	137	952
• w tym rodziny z dziećmi ogółem o liczbie dzieci:	1798	6537
1	741	1922
2	630	2299
3	287	1351
4	88	515
5	27	207
6	9	74
7 i więcej	16	169
rodziny niepełne ogółem o liczbie dzieci:	713	2026
1	355	741
2	235	727
3	88	360
4 i więcej	35	198
rodziny emerytów i rencistów ogółem o liczbie osób:	1596	2378
1	1102	1102
2	312	624
3	115	345
4 i więcej	67	307

Źródło: Opracowanie na podstawie sprawozdania rocznego MOPS w Rzeszowie z udzielonych świadczeń pomocy społecznej – pieniężnych, w naturze i usługach (Dział 4), stan na 31.12.2014 r.

W MOPS w Rzeszowie świadczona jest też pomoc w formie usług opiekuńczych i specjalistycznych usług opiekuńczych przysługujących osobie (najczęściej samotnej), która z powodu wieku, choroby lub innych przyczyn wymaga pomocy innych osób, a jest jej pozbawiona¹⁸.

Warto jeszcze dodać, że celem usług opiekuńczych jest pomoc osobom starszym i przewlekle chorym w ich miejscu zamieszkania, zaś celem specjalistycznych usług opiekuńczych jest pomoc osobom chorym psychicznie lub osobom z zaburzeniami psychicznymi, ale świadczone są też usługi specjalistyczne dla osób bez zaburzeń psychicznych¹⁹.

Można stwierdzić, że ponad 500 osób rocznie korzysta z pomocy w formie usług opiekuńczych, zaś realizuje je ok. 160 osób w każdym z wyszczególnionych lat, co szczegółowo ilustruje tabela 2.

Tabela 2. Liczba osób korzystających z pomocy w formie usług opiekuńczych oraz liczba osób realizujących te usługi opiekuńcze w latach 2009–2013

Rok	Liczba osób korzystających z pomocy w formie usług opiekuńczych w latach 2009–2013	Liczba osób realizujących usługi opiekuńcze w latach 2009–2013
2009	539	154
2010	511	160
2011	542	162
2012	568	161
2013	572	159

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych z Sekcji Usług Opiekuńczych i Pielęgnacyjnych MOPS w Rzeszowie

W MOPS w Rzeszowie realizowano również specjalistyczne usługi opiekuńcze. Wyjątkowość tej formuły polega na tym, iż jest to wsparcie w formie indywidualnej terapii świadczonej w miejscu zamieszkania podopiecznego, a adresowane jest zarówno do osób dorosłych, jak również dzieci. Liczby beneficjentów i realizatorów specjalistycznych usług opiekuńczych w latach 2009–2014 prezentuje tabela 3.

¹⁸ Sekcja Usług Opiekuńczych i Pielęgnacyjnych oraz wolontariat w Dziale Pomocy ds. Świadczeń MOPS w Rzeszowie – informacja, oprac. zespół pod kierunkiem zastępcy dyrektora ds. pomocy środowiskowej Ireny Marszałek, Rzeszów 2014, s. 5.

¹⁹ Tamże, s. 3 i 5.

Tabela 3. Liczba osób korzystających z pomocy w formie specjalistycznych usług opiekuńczych oraz liczba osób realizujących te usługi w latach 2009–2013

Rok	Liczba osób korzystających z pomocy w formie usług specjalistycznych (z zadań zleconych gminie; osoby z zaburzeniami psychicznymi) w latach 2009–2013	Liczba osób korzystających z pomocy w formie usług specjalistycznych (z zadań własnych gminy; osoby bez zaburzeń psychicznych) w latach 2009–2013	Liczba osób realizujących specjalistyczne usługi opiekuńcze w latach 2009–2013
2009	98 (44 terapia + 54 opieka)	2 (terapia)	42 (26 terapeutów i 16 opiekunek)
2010	89 (49 terapia + 40 opieka)	6 (terapia + 1 opieka)	51 (28 terapeutów i 23 opiekunki)
2011	100 (56 terapia + 44 opieka)	11 (terapia)	52 (33 terapeutów i 19 opiekunek)
2012	99 (60 terapia + 39 opieka)	12 (terapia)	46 (31 terapeutów i 15 opiekunek)
2013	103 (40 terapia + 39 opieka)	12 (terapia)	54 (36 terapeutów i 18 opiekunek)

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych z Sekcji Usług Opiekuńczych i Pielęgnacyjnych MOPS w Rzeszowie

Z analizy danych zawartych w tabeli 3 wynika, że ok. 100 osób rocznie korzystało z pomocy w formie usług specjalistycznych (przeznaczonych dla osób z zaburzeniami psychicznymi). Działania te miały charakter opiekuńczy i terapeutyczny. Natomiast w ostatnich latach ze specjalistycznych usług opiekuńczych (adresowanych do jednostek bez zaburzeń psychicznych) skorzystało z nich zaledwie 11, 12 osób. Na uwagę zasługuje jeszcze fakt, że te działania usługowe wykonywało średnio ok. 50 pracowników, takich jak terapeuci i opiekunki.

Warto też wspomnieć, że w Dziale Pomocy Środowiskowej i Świadczeń MOPS w Rzeszowie od 2006 r. prowadzony jest wolontariat na rzecz osób starszych i niepełnosprawnych. Przykładowo w 2009 r. przychodziło do nich 28 wolontariuszy, w 2010 r. było ich 22, w 2011 r. – 16, w 2012 r. – zaledwie 10, zaś w 2013 było jedynie 14 wolontariuszy²⁰.

²⁰ Tamże, s. 11.

Należy podkreślić, że specjalistyczne usługi opiekuńcze stanowią bardzo ważną formę wsparcia adresowaną do osób starszych, jak również dzieci, przewlekłe chorych czy osób z zaburzeniami psychicznymi, czyli tych kategorii klientów, którzy niestety są zagrożeni wykluczeniem społecznym, a może nawet już go doświadczają. MOPS w Rzeszowie realizuje zadania wskazane przez ustawę z dnia 9 czerwca 2011 r. o wspieraniu rodziny i systemie pieczy zastępczej. Ta regulacja prawna zakłada wprowadzenie asystenta rodziny na poziomie samorządu gminnego i zgodnie tym założeniem ustawowym z dniem 1 maja 2012 r. MOPS w Rzeszowie do katalogu swoich usług wprowadził dodatkowe wsparcie adresowane do rodzin przeżywających trudności opiekuńczo-wychowawcze w postaci asystenta rodziny, powołując Zespół ds. Asysty Rodzinnej (ZAR)²¹. Celem pracy asystenta rodziny jest osiągnięcie przez rodzinę podstawowego poziomu stabilności życiowej, co umożliwi jej wychowywanie dzieci, a jego głównym zadaniem jest niedopuszczenie do oddzielenia dziecka od rodziny lub umożliwienie jak najszybszego powrotu dziecka umieszczonego w pieczy zastępczej do rodziców²².

MOPS w Rzeszowie – w ramach zadań powiatu – wprowadził dodatkowo usługę koordynatora rodzinnej pieczy zastępczej i powołał w tym celu Zespół ds. Organizacji Pieczy Zastępczej. W tym MOPS podejmowane są m.in. zadania zmierzające do zapewnienia opieki i wychowania dzieciom pozbawionym czasowo lub całkowicie opieki rodzicielskiej przez tworzenie zintegrowanego systemu pieczy zastępczej²³, czyli:

²¹ *Informacje o ZAR w MOPS w Rzeszowie*, oprac. zespół pod kierunkiem zastępcy dyrektora pomocy środowiskowej Ireny Marszałek, Rzeszów 2014, s. 1.

²² Tamże. Zob. też s. 2–3, gdzie znajduje się szczegółowy opis obowiązków, zadań i funkcji asystenta rodziny. Por. także z ustawą z dnia 9 czerwca 2011 r. o wspieraniu rodziny i systemie pieczy zastępczej. Na temat asystenta rodziny zob. m.in.: I. Krasiejko, *Zawód asystenta rodziny w procesie profesjonalizacji. Wstęp do teorii i praktyki nowej profesji społecznej*, Wydawnictwo Edukacyjne „Akapit”, Toruń 2013; *Praca socjalna w praktyce asystenta rodziny. Przykład Podejścia Skoncentrowanego na Rozwiązaniach*, Wydawnictwo „Śląsk”, Katowice 2011; *Metodyka działania asystenta rodziny. Podejście Skoncentrowane na Rozwiązaniach w pracy socjalnej*, Wydawnictwo „Śląsk”, Katowice 2010; R. Wielgos-Struck, M. Bozacka, *Pracownik socjalny i asystent rodziny – filary aktywnej integracji klientów pomocy społecznej* [w:] R. Wielgos-Struck (red.), *Obszary wsparcia rodziny w doświadczeniu lokalnym*, Wydawnictwo Uniwersytetu Rzeszowskiego, Rzeszów 2015, s. 13–35.

²³ *Informacja o budowaniu zintegrowanego systemu pieczy zastępczej w MOPS w Rzeszowie*, oprac. Dział Pomocy Instytucjonalnej i Pieczy Zastępczej pod kierunkiem zastępcy dyrektora Beaty Mierzejewskiej, 2014, s. 1–2; zob. *Broszura informacyjna „Bliżej ludzi”...*, s. 4, a także *Miasto Rzeszów – materiał na spotkanie Unii Metropolii Miast Polskich w 2014 r.*, oprac. zbiorowe: MOPS w Rzeszowie – J. Gołubowicz; MZZ – E. Dyś; Biuro Rozwoju Miasta Rzeszowa, Biuro Gospodarki Mieniem Miasta Rzeszowa oraz Wydział Zdrowia Miasta Rzeszowa – R. Żukowska, Rzeszów 2014, s. 1.

- prowadzenie naboru kandydatów do pełnienia funkcji rodziny zastępczej zawodowej, niezawodowej lub do prowadzenia rodzinnego domu dziecka,
- prowadzenie szkoleń dla kandydatów na opiekunów zastępczych, też prowadzenie badań psychologicznych i pedagogicznych,
- zapewnienie pomocy i wsparcia osobom wypełniającym rodzinną pieczę zastępczą w ramach grup wsparcia, można też należeć do Stowarzyszenia Rodzin Zastępczych „Drugi Dom”,
- organizowanie dla rodzin zastępczych pomocy wolontariuszy ZAR,
- prowadzenie zajęć socjoterapeutycznych według autorskiego programu,
- umożliwienie nieodpłatnego korzystania z poradnictwa specjalistycznego w ramach struktur MOPS,
- udzielanie rodzinom zastępczym pomocy i wsparcia koordynatora rodzinnej pieczy zastępczej,
- udzielanie rodzinom zastępczym świadczeń finansowych o charakterze obligatoryjnym i fakultatywnym (w tym: dofinansowanie do wypoczynku dzieci przebywających w rodzinnej pieczy zastępczej, dofinansowanie zakupu sprzętów związanych z potrzebami przyjmowanego do rodziny dziecka, finansowanie kosztów utrzymania lokalu mieszkalnego użytkowanego przez rodziny niezawodowe i zawodowe),
- udzielanie wsparcia finansowego i poradnictwa pełnoletnim wychowankom pieczy zastępczej, pomoc w usamodzielnieniu, w tym realizacja indywidualnych programów usamodzielnienia, realizacja świadczeń fakultatywnych – pomoc na zagospodarowanie w formie rzeczowej, pomoc w uzyskaniu mieszkania z zasobów miasta²⁴.

W tabeli 4 ukazano zakres działań Zespołu ds. Organizacji Pieczy Zastępczej MOPS w Rzeszowie podejmowanych w trzech ostatnich latach na rzecz rodzin zastępczych i dzieci, które są w nich umieszczane lub zgłaszane do ośrodków adopcyjnych.

Tabela 4. Działalność Zespołu ds. Organizacji Pieczy Zastępczej MOPS w Rzeszowie na rzecz rodzin zastępczych w latach 2012, 2013 i w I połowie 2014 r.

Lp.	Dane	I-XII 2012 r.	I-XII 2013 r.	I-VI 2014 r.
1	2	3	4	5
1	Liczba rodzin zastępczych, w tym:	106	114	122
	• rodziny zastępcze spokrewnione	66	75	80
	• rodziny zastępcze niezawodowe	39	34	36
	• rodziny zastępcze zawodowe, w tym:	1	5	6
	– pełniące funkcje pogotowia rodzinnego	0	1	2
	– specjalistyczne	0	1	1

²⁴ Informacja o budowaniu zintegrowanego systemu pieczy zastępczej w MOPS w Rzeszowie...

1	2	3	4	5
2	Liczba dzieci umieszczonych w rodzinach zastępczych, w tym:	129	150	158
	• rodziny zastępcze spokrewnione	79	92	99
	• rodziny zastępcze niezawodowe	47	42	44
	• rodziny zastępcze zawodowe, w tym:	3	13	11
	– pełniące funkcje pogotowia rodzinnego	0	2	3
	– specjalistyczne	0	1	1
3	Liczba dzieci zgłoszonych do ośrodków adopcyjnych z uregulowaną sytuacją prawną w celu poszukiwania dla nich rodzin przysposabiających	28	14	3
4	Liczba kandydatów do pełnienia funkcji rodziny zastępczej, w tym:	17	23	10
	zakwalifikowanych pozytywnie	11	16	7
	zakwalifikowanych negatywnie	6	7	3

Źródło: Dane Zespołu ds. Organizacji Pieczy Zastępczej MOPS w Rzeszowie, ul. Skubisza 4

Zespół ds. Organizacji Pieczy Zastępczej zgłaszał też do ośrodków adopcyjnych te dzieci, które mają uregulowaną sytuację prawną, w celu poszukiwania dla nich rodzin przysposabiających, i było ich najwięcej, bo aż 28 w 2012 r., zaś o połowę mniej było ich w 2013 r. i jedynie 3 w pierwszym półroczu 2014 r.

Również kwalifikowano kandydatów do pełnienia funkcji rodziny zastępczej i ze skutkiem pozytywnym zakwalifikowano 11 kandydatów w 2012 r., 16 – w 2013 r. oraz jedynie 7 w I połowie 2014 r.

Zespół ds. Organizacji Pieczy Zastępczej systematycznie bierze udział w ministerialnym „Programie asystent rodziny i koordynator rodzinnej pieczy zastępczej” (np. w roku 2013 czy 2014), pozyskując tym samym środki finansowe na zatrudnienie koordynatorów rodzinnej pieczy zastępczej.

Warto dodać, że praca asystenta rodziny, jak również koordynatora rodzinnej pieczy zastępczej jest inspirowana oraz wspierana przez pracowników socjalnych, którzy świadczą pracę socjalną na rzecz mieszkańców miasta. Na poziomie zadań gminy pracownicy socjalni diagnozują rodziny przeżywające trudności w obszarze opiekuńczo-wychowawczym i wnioskuje o dodatkowe wsparcie w postaci asystenta rodziny. Natomiast na poziomie zadań powiatu służby socjalne pracują z rodzinami biologicznymi dzieci umieszczonych w pieczy zastępczej na rzecz powrotu dziecka do rodziny lub nawiązania czy odnowienia więzi z dzieckiem.

2.2. Kadra Miejskiego Ośrodka Pomocy Społecznej w Rzeszowie

Najliczniejszą grupę wśród ogółu pracowników MOPS w Rzeszowie tworzą osoby zatrudnione w Sekcji Usług Opiekuńczych i Pielęgnacyjnych, a także Sekcji Usług Specjalistycznych (dla osób z zaburzeniami psychicznymi oraz dla osób bez zaburzeń psychicznych, ale np. ze schorzeniami neurologicznymi). Są to tacy pracownicy jak: opiekunki, opiekunki usług specjalistycznych oraz terapeuci.

Niezwykle ważnym elementem kadrowym tego ośrodka są pracownicy socjalni, zatrudnieni w dziewięciu rejonach opiekuńczych na terenie miasta Rzeszowa na takich stanowiskach jak: starszy specjalista pracy socjalnej, specjalista pracy socjalnej, starszy pracownik socjalny i pracownik socjalny.

Szczegółową charakterystykę zatrudnienia w MOPS w Rzeszowie w latach 1990–2014 prezentuje tabela 5 oraz tabela 6.

Tabela 5. Charakterystyka zatrudnienia pracowników MOPS w Rzeszowie w latach 1990–2002 [osoby]

	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002
Stan zatrudnienia ogółem, z tego:	68	76	244	282	263	263	285	296	306	320	319	319	321
Administracja	17	22	30	33	40	40	46	48	47	57	58	58	63
Pracownicy socjalni	41	46	44	44	46	45	57	68	69	70	68	68	62
Ośrodek Wsparcia (Dzienny Dom Pomocy Społecznej)	10	8	7	9	10	12	12	12	12	12	12	12	12
Usługi opiekuńcze	–	–	163	196	167	166	170	150	161	158	158	159	158
Usługi specjalistyczne	–	–	–	–	–	–	–	18	17	20	20	19	21
Zespół ds. Orzekania	–	–	–	–	–	–	–	–	–	3	3	3	5
Ośrodek Poradnictwa Specjalistycznego i Interwencji Kryzysowej	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–
Świadczenia rodzinne	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–
Dodatki mieszkaniowe	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–
Projekt POKL	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–
Środowiskowy Dom Samopomocy	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–
Pieczą zastępczą	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–
Asystenci rodziny	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–
Wolontariusze	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–

Źródło: Dane z Działu Spraw Pracowniczych MOPS w Rzeszowie, stan na koniec grudnia 2002 r.

Tabela 6. Charakterystyka zatrudnienia pracowników MOPS w Rzeszowie w latach 2003–2014 [osoby]

	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014
Stan zatrudnienia ogółem, z tego:	322	320	353	372	379	401	421	436	443	462	461	455
Administracja	64	73	68	75	73	77	81	89	88	93	91	97
Pracownicy socjalni	61	65	81	80	87	90	88	91	91	96	97	98
Ośrodek Wsparcia (Dzienny Dom Pomocy Społecznej)	12	12	12	12	12	12	12	12	12	12	12	13
Usługi opiekuńcze	162	141	135	145	138	150	152	153	159	161	158	160
Usługi specjalistyczne	20	21	20	20	24	18	20	22	22	22	23	18
Zespół ds. Orzekania	3	3	3	3	4	4	4	4	6	8	6	6
Ośrodek Poradnictwa Specjalistycznego i Interwencji Kryzysowej	-	5	6	6	11	10	11	10	12	11	10	12
Świadczenia rodzinne	-	-	21	24	24	28	29	31	31	31	32	31
Dodatki mieszkaniowe	-	-	7	7	6	6	6	6	6	6	6	6
Projekt POKL	-	-	-	-	-	6	8	8	7	6	6	-
Środowiskowy Dom Samopomocy	-	-	-	-	-	-	10	10	9	8	11	-
Pieczą zastępczą	-	-	-	-	-	-	-	-	-	5	5	10
Asystenci rodziny	-	-	-	-	-	-	-	-	-	3	4	4
Wolontariusze	-	-	1	36	53	40	46	31	34	40	50	29

Źródło: Dane z Działu Spraw Pracowniczych MOPS w Rzeszowie, stan na koniec grudnia 2014 r.

Analizując dane z tabel 5 i 6 dotyczące stanu kadrowego MOPS w Rzeszowie w latach 1990–2014, należy zauważyć, że początkowo instytucja ta zatrudniała tylko 68 osób i było to: 41 pracowników socjalnych, 17 pracowników administracyjnych oraz 10 osób pracujących w ośrodku wsparcia. Natomiast od 1992 r. nastąpił znaczący wzrost ogólnej liczby zatrudnionych w rzeszowskim MOPS, bo były to ogółem 244 osoby, a w tym 44 pracowników socjalnych i aż 163 osoby realizujące usługi opiekuńcze (ta kategoria pojawiła się po raz pierwszy wśród ogółu zatrudnionych w tej jednostce).

Od 1997 r. do kadry tego ośrodka dołączyło 18 osób zapewniających jeszcze dodatkowo jego klientom specjalistyczne usługi opiekuńcze, zaś wszystkich

zatrudnionych było 296, z czego 68 pracowników socjalnych. Od 1999 r. kadre poszerzono jeszcze o kolejne 3 osoby, będące członkami tzw. Zespołu ds. Orzekania o Niepełnosprawności dla Miasta Rzeszowa, i wówczas pracowało już 320 osób, a wśród nich było 70 pracowników socjalnych. W 2004 r. liczba wszystkich pracowników MOPS w Rzeszowie była taka sama jak w roku 1999, jednak należy zauważyć, że od 2004 r. zatrudniono 5 nowych osób do pracy w Ośrodku Poradnictwa Specjalistycznego i Interwencji Kryzysowej. Natomiast od 2005 r. wśród ogółu kadry, którą stanowiły 353 osoby, dostrzec można 21 nowych osób, które zajmują się świadczeniami rodzinnymi, 7 osób pracujących w Sekcji Dodatków Mieszkaniowych, a także 81 pracowników socjalnych. Warto jeszcze wspomnieć, że od 2008 r. kolejnych 6 osób było zatrudnionych przy projekcie z POKL realizowanym na rzecz osób wykluczonych społecznie. Od stycznia 2012 r. kadra MOPS w Rzeszowie została dodatkowo wzmocniona o nowych w systemie pomocy społecznej przedstawicieli dwóch grup zawodowych: asystenta rodziny (działającego w ramach ZAR) oraz koordynatora rodzinnej pieczy zastępczej (funkcjonującego w Zespole ds. Organizacji Pieczy Zastępczej). Zespół ds. Asysty Rodzinnej w MOPS w Rzeszowie został powołany z dniem 1 maja 2012 r., wówczas MOPS w Rzeszowie przystąpił do resortowego programu wspierania rodziny i systemu pieczy zastępczej na 2012 r. „Asystent rodziny”, pozyskując tym samym środki finansowe na zabezpieczenie etatów. Program ten jest kontynuowany w tejże jednostce pomocy społecznej. Początkowo pracę w ZAR rozpoczęło 3 pracowników, a byli to: koordynator zespołu, który wykonywał jednocześnie obowiązki asystenta rodziny, oraz 2 asystentów rodziny. Wówczas te osoby były zatrudnione na etacie pracownika socjalnego. Obecnie w skład Zespołu ds. Asysty Rodzinnej wchodzi koordynator zespołu oraz 3 asystentów rodziny. Są to osoby mające wykształcenie w zakresie pedagogiki, psychologii oraz pracy socjalnej²⁵. Należy dodać, że w Zespole ds. Organizacji Pieczy Zastępczej w MOPS w Rzeszowie zatrudniony jest kierownik Zespołu ds. Organizacji Pieczy Zastępczej oraz jego współpracownicy, czyli: 1 starszy koordynator rodzinnej pieczy zastępczej, 5 koordynatorów rodzinnej pieczy zastępczej, 1 specjalista pracy socjalnej, 2 pracowników socjalnych, 1 pedagog oraz 1 psycholog²⁶.

²⁵ *Informacje o ZAR w MOPS w Rzeszowie*, oprac. ZAR MOPS w Rzeszowie pod kierunkiem zastępcy dyrektora MOPS Ireny Marszałek, Rzeszów 2014, s. 3.

²⁶ MOPS, <http://mopsrzeszow.pl/index.php/rodzinna-piecz-zastpcza>, data dostępu: 3.09.2014.

Podsumowując, liczba wszystkich zatrudnionych w MOPS w Rzeszowie w latach 1990–2014 systematycznie wzrastała, a na koniec 2014 r. wynosiła już 455 osób i było w tym:

- 98 pracowników socjalnych (pracujących w 9 rejonach opiekuńczych),
- 178 opiekunek świadczących usługi opiekuńcze i specjalistyczne usługi opiekuńcze,
- 12 różnych specjalistów realizujących zadania OPSIK,
- 10 specjalistów w Zespole ds. Organizacji Pieczy Zastępczej,
- 4 specjalistów w ZAR,
- 37 pracowników realizujących zadania z zakresu świadczeń socjalnych (świadczenia rodzinne, dodatki mieszkaniowe, świadczenia alimentacyjne, postępowanie wobec dłużników alimentacyjnych),
- 13 pracowników Ośrodka Wsparcia,
- 6 pracowników Powiatowego Zespołu ds. Orzekania o Niepełnosprawności,
- 97 pracowników zabezpieczających obsługę finansowo-księgową oraz administracyjno-techniczną, w tym kadra kierownicza Ośrodka²⁷.

2.3. Pomoc instytucjonalna Miejskiego Ośrodka Pomocy Społecznej w Rzeszowie

Sprawnie działający system wsparcia społecznego – obejmujący poszczególne jednostki pomocy – jest jednym z najważniejszych czynników zwalczania nierówności społecznych oraz przeciwdziałania wykluczeniu społecznemu klientów pomocy i ich rodzin. W tym zakresie MOPS w Rzeszowie scala infrastrukturę socjalną istniejącą na terenie miasta Rzeszowa i koordynuje działalność takich jednostek organizacyjnych²⁸ jak: domy pomocy społecznej, ośrodki wsparcia i środowiskowe domy samopomocy oraz placówki opiekuńczo-wychowawcze.

DOMY POMOCY SPOŁECZNEJ (DPS)²⁹ – są przeznaczone dla osób wymagających całodobowej opieki z powodu wieku, choroby lub niepełno-

²⁷ Broszura informacyjna „Bliżej ludzi”..., s. 2 oraz dodatkowe źródło: *Dane dotyczące zatrudnienia pracowników MOPS w Rzeszowie w latach 2003–2014* – z Działu Spraw Pracowniczych MOPS w Rzeszowie, stan na koniec grudnia 2014 r.

²⁸ *Jednostki koordynowane przez MOPS w Rzeszowie*, <http://mopsrzeszow.pl/index.php/jednostki-mops>, data dostępu: 3.09.2014.

²⁹ *Domy pomocy społecznej i ośrodki wsparcia – informacje* to materiał opracowany przez Dział Pomocy Instytucjonalnej i Pieczy Zastępczej pod kierunkiem zastępcy dyrektora MOPS w Rzeszowie Beaty Mierzejewskiej, s. 1–2.

sprawności niemogących samodzielnie funkcjonować w codziennym życiu, dla których pomoc w formie usług opiekuńczych jest niewystarczająca. W takiej sytuacji gmina oferuje całodobowe usługi w domu pomocy społecznej. W Rzeszowie są to następujące DPS:

- DPS dla Dorosłych Niepełnosprawnych Intelktualnie im. Józefy Jaklińskiej (ul. Powstańców Styczniowych 37), przeznaczony dla 85 dorosłych osób niepełnosprawnych intelektualnie;
- DPS dla Kombatantów im. Bohaterów Westerplatte (ul. Powstańców Śląskich 4), przeznaczony dla osób niepełnosprawnych fizycznie i osób w podeszłym wieku, dysponuje 103 miejscami dla kombatantów i osób uprawnionych;
- DPS dla Osób Przewlekłe Psychiczne Chorych (ul. Załęska 7), przeznaczony dla 140 osób przewlekłe psychicznie chorych;
- DPS dla Osób w Podeszłym Wiekui oraz Osób Niepełnosprawnych Fizycznie (ul. mjr. H. Sucharskiego 1), przeznaczony dla 129 osób w podeszłym wieku oraz 16 osób niepełnosprawnych fizycznie. W skład tego DPS wchodzi następujące obiekty:
 - DPS przy ul. mjr. H. Sucharskiego 1,
 - filia DPS przy ul. Łabędziej 9³⁰.

Tabela 7. Liczba osób umieszczonych w DPS na terenie miasta Rzeszów w latach 2009–2013

Rok	Liczba osób umieszczonych w DPS dla osób w podeszłym wieku	Liczba osób umieszczonych w DPS dla osób przewlekłe somatycznie chorych	Liczba osób umieszczonych w DPS dla osób przewlekłe psychicznie chorych	Liczba osób umieszczonych w DPS dla dorosłych niepełnosprawnych intelektualnie	Liczba osób umieszczonych w DPS dla dzieci i młodzieży niepełnosprawnych intelektualnie	Liczba osób umieszczonych w DPS dla osób niepełnosprawnych fizycznie
2013	75	–	15	2	2	10
2012	65	–	12	5	5	3
2011	38	–	13	1	1	4
2010	39	3	14	–	–	9
2009	33	3	8	1	1	4
Łącznie	250	6	62	9	9	30

Źródło: Dane z Działu Pomocy Instytucjonalnej i Pieczy Zastępczej MOPS w Rzeszowie (Sekcja ds. Domów Pomocy Społecznej i Ośrodków Wsparcia), ul. Skubisza 4

³⁰ *Miasto Rzeszów – materiał na spotkanie Unii Metropolii Miast...*, s. 2. Zob. też: *Broszura informacyjna „Bliżej ludzi”...*, s. 5 oraz *Domy pomocy społecznej i ośrodki wsparcia – informacje...*, s. 1.

Na podstawie danych zawartych w tabeli 7 można stwierdzić, że w okresie 2009–2013 na terenie miasta Rzeszowa wydano najwięcej skierowań do DPS dla osób w podeszłym wieku, bo aż 250, a w latach 2009–2011 było ich średnio 36. Zdecydowanie ich liczba zwiększyła się w ostatnich latach, w 2012 r. było to 65, a w 2013 r. aż 75 decyzji o umieszczeniu w tym typie DPS, co niejako wpisuje się w tendencje demograficzne związane ze starzeniem się społeczeństwa polskiego.

OŚRODKI WSPARCIA³¹ – są środowiskową formą pomocy półstacjonarnej przeznaczoną dla osób w podeszłym wieku oraz niepełnosprawnych i mającą na celu pozostanie osoby w naturalnym środowisku domowym i przeciwdziałanie instytucjonalizacji. Na terenie miasta Rzeszowa obecnie działają:

- OW, ul. mjr. H. Sucharskiego 1 – działa od 1994 r. i wspiera 45 osób,
- OW, ul. Seniora 2 – z jego usług w formie pobytu dziennego od 1990 r. korzysta 100 osób,
- Środowiskowy Dom Samopomocy (ŚDS), ul. Ofiar Katynia 1 – funkcjonuje od stycznia 2014 r. jako jedna jednostka budżetowa; powstał z połączenia 2 ŚDS i jest przeznaczony dla 52 osób z niepełnosprawnością³².

Tabela 8. Liczba osób skierowanych do OW i ŚDS w Rzeszowie w latach 2009–2013

Rok	Liczba osób skierowanych do OW	Liczba osób skierowanych do ŚDS
2013	138	56
2012	131	56
2011	140	52
2010	135	53
2009	134	25
łącznie	678	242

Źródło: Dane z Działu Pomocy Instytucjonalnej i Pieczy Zastępczej MOPS w Rzeszowie (Sekcja ds. Domów Pomocy Społecznej i Ośrodków Wsparcia), ul. Skubisza 4

Jak wynika z analizy danych znajdujących się w tabeli 8, w latach 2009–2013 do OW w Rzeszowie skierowano ogółem 678 osób, w każdym roku było to średnio 135 osób, natomiast do ŚDS w Rzeszowie 242 osoby, naj-

³¹ *Domy pomocy społecznej i ośrodki wsparcia – informacje...*, s. 3–4.

³² *Miasto Rzeszów – materiał na spotkanie Unii Metropolii Miast ...*, s. 2–3 oraz zob. *Broszura informacyjna „Blżej ludzi”...*, s. 6, a także *Domy pomocy społecznej i ośrodki wsparcia – informacje...*, s. 3.

mniej osób (zaledwie 25) trafiło do tej instytucji w 2009 r., zaś od 2010 r. do 2013 r. w każdym roku kierowano do ŚDS w Rzeszowie ponad 50 osób.

PLACÓWKI OPIEKUŃCZO-WYCHOWAWCZE³³ działające na terenie miasta Rzeszowa są typu socjalizacyjnego i interwencyjnego. Aktualnie funkcjonują: Placówka Opiekuńczo-Wychowawcza im. dr. Henryka Hanasiewicza, ul. Unii Lubelskiej 4 (czyli dawne Pogotowie Opiekuńcze), która dysponuje 14 miejscami typu socjalizacyjnego i 11 miejscami typu interwencyjnego. Zapewnia ona dzieciom pozbawionym opieki rodziców całodobową opiekę oraz wychowanie do czasu powrotu do rodziców, umieszczenia dziecka w rodzinie zastępczej lub placówce socjalizacyjnej³⁴.

Dodatkowo działają – zapewniając całodobową opiekę i wychowanie dzieciom całkowicie lub częściowo pozbawionym opieki rodzicielskiej – miejskie jednostki budżetowe, które powstały w styczniu 2014 r. z przekształcenia Zespołu Placówek Opiekuńczo-Wychowawczych – Dom dla Dzieci i Młodzieży „Mieszko” w Rzeszowie. Są to:

- Centrum Administracyjne do Obsługi Placówek Opiekuńczo-Wychowawczych w Rzeszowie, ul. Nizinna 30/1;
- Dom dla Dzieci „Mieszko” w Rzeszowie, ul. Nizinna 30/2, jest placówką całodobową przeznaczoną dla maksymalnie 30 wychowanków powyżej 10. roku życia (27 miejsc typu socjalizacyjnego i 3 miejsca typu interwencyjnego). W wyjątkowych przypadkach, gdy przemawia za tym stan zdrowia dziecka albo dotyczy to jego rodzeństwa, możliwe jest też umieszczenie dziecka poniżej 10. roku życia;
- Dom dla Dzieci „Dobrawa” w Rzeszowie, ul. Nizinna 30/1, jest placówką całodobową typu socjalizacyjnego przeznaczoną dla 14 wychowanków powyżej 10. roku życia³⁵.

Szczegółowe zestawienie liczby dzieci z terenu miasta Rzeszowa umieszczonych w placówkach opiekuńczo-wychowawczych prezentuje tabela 9.

³³ *Placówki opiekuńczo-wychowawcze – informacje*, oprac. Dział Pomocy Instytucjonalnej i Pieczy Zastępczej pod kierunkiem zastępcy dyrektora MOPS w Rzeszowie Beaty Mierzejewskiej, s. 1, oraz *Broszura informacyjna „Bliżej ludzi”...*, s. 5.

Zob. też: *Jednostki koordynowane przez MOPS w Rzeszowie*, <http://mopsrzeszow.pl/index.php/jednostki-mops>, data dostępu: 4.09.2014.

³⁴ Tamże.

³⁵ Dom „Mieszko”, <http://www.dommieszko.pl>, data dostępu: 3.09.2014. Zob. też: *Placówki opiekuńczo-wychowawcze – informacje...*, s. 1 oraz *Broszura informacyjna „Bliżej ludzi”...*, s. 4–5.

Tabela 9. Liczba dzieci z terenu miasta Rzeszowa umieszczonych w placówkach opiekuńczo-wychowawczych w latach 2009–2013

Rok	Liczba dzieci z terenu miasta Rzeszowa umieszczonych w placówkach interwencyjnych	Liczba dzieci z terenu miasta Rzeszowa umieszczonych w placówkach socjalizacyjnych	Ogółem
2006	17	36	53
2007	19	31	50
2008	30	26	56
2009	17	36	53
2010	15	29	44
2011	6	32	38
2012	15	28	43
2013	16	12	28

Źródło: Dane z Działu Pomocy Instytucjonalnej i Pieczy Zastępczej MOPS w Rzeszowie (Sekcja ds. Pieczy Zastępczej i Wsparcia Osób Usamodzielnianych), ul. Skubisza 4

Analizując dane, które zawiera tabela 9, można zauważyć, że w latach 2006–2013 dzieci najczęściej umieszczane były w placówkach socjalizacyjnych i średnio rocznie trafiało do nich 29 osób, zaś w placówkach interwencyjnych umieszczano średnio w każdym roku po 17 osób. Warto też nadmienić, że w tym okresie najmniej dzieci trafiło do placówek opiekuńczo-wychowawczych w 2013 r., bo 28 – w porównaniu z 53 skierowanymi w 2006 r.

Ważnym zasobem instytucjonalnym MOPS w Rzeszowie jest Ośrodek Poradnictwa Specjalistycznego i Interwencji Kryzysowej (OPSIK)³⁶. Działa on zgodnie z zapisami ustawy o pomocy społecznej i umożliwia realizację jednego z zadań pomocy społecznej, którym jest świadczenie poradnictwa specjalistycznego, a głównie prawnego, psychologicznego i rodzinnego osobom oraz rodzinom, które mają trudności w rozwiązywaniu swoich problemów życiowych bez względu na posiadany dochód³⁷.

OPSIK zapewnia pomoc psychologiczną w formie konsultacji indywidualnych i grup wsparcia, poradnictwa prawnego, pedagogicznego i socjalnego, a także pomoc w formie schronienia dla osób, które z powodu przemocy stosowanej przez członka rodziny nie mogą przebywać w domu³⁸.

Ośrodek dysponuje pokojami mieszkalnymi, w których mogą znaleźć schronienie osoby dotknięte przemocą w rodzinie oraz 2 mieszkaniem

³⁶ Informacja o działalności Ośrodka Poradnictwa Specjalistycznego i Interwencji Kryzysowej MOPS w Rzeszowie, oprac. OPSIK MOPS w Rzeszowie, ul. Skubisza 4, pod kierunkiem zastępcy dyrektora Beaty Mierzejewskiej, 2014 r.

³⁷ Tamże, s. 1.

³⁸ Tamże.

chronionymi dla wychowanków placówek opiekuńczo-wychowawczych i rodzin zastępczych oczekujących na własne mieszkanie. Ośrodek zapewnia nieodpłatny pobyt, zaś żywność, odzież i środki czystości mieszkańcy zapewniają sobie sami. Gdy nie mają takiej możliwości, udziela się im pomocy w formie zasiłku celowego czy okresowego³⁹.

Dodatkowo w ramach poradnictwa specjalistycznego w latach 2009–2013 prowadzone były:

- grupa dla dzieci z zakresu zajęć rozwojowych prowadzonych metodą Weroniki Sherborne,
- grupa wsparcia dla kobiet doświadczających przemocy w rodzinie,
- grupy z zakresu treningów wychowawczych w formie szkoły dla rodziców,
- program korekcyjno-edukacyjny dla osób stosujących przemoc w rodzinie,
- cykl szkoleń dla pracowników socjalnych zaangażowanych w prace zespołu interdyscyplinarnego⁴⁰.

Realizowane w MOPS w Rzeszowie oddziaływania korekcyjno-edukacyjne wobec osób stosujących przemoc w rodzinie prowadzone są w formie programów działań psychologicznych, edukacyjnych i socjalizacyjnych ukierunkowanych na zmianę zachowań i postaw osób stosujących przemoc. W latach 2009–2013 programy korekcyjno-edukacyjne prowadzone były dwa razy w roku (łącznie 10 edycji) w Zakładzie Karnym przy ul. Załęskiej w Rzeszowie. Od 2014 r. oddziaływania korekcyjno-edukacyjne prowadzone są w formie wolnościowej, tzn. do udziału w programie kierowane są osoby skazane z art. 207 k.k. odbywające wyroki w zawieszeniu oraz osoby kierowane przez pracowników socjalnych w ramach funkcjonujących grup roboczych powoływanych przez Miejski Zespół Interdyscyplinarny⁴¹.

Statystyczne podsumowanie wyszczególnionych powyżej działań OPSIK MOPS w Rzeszowie ukazuje zbiorcza tabela 10.

Tabela 10. Działalność Ośrodka Poradnictwa Specjalistycznego i Interwencji Kryzysowej MOPS w Rzeszowie w latach 2009–2013

Wyszczególnienie	Rok 2009	Rok 2010	Rok 2011	Rok 2012	Rok 2013
Poradnictwo specjalistyczne	799 rodzin (klientów) 2473 osoby w rodzinach	912 rodzin (klientów) 3065 osób w rodzinach	660 rodzin (klientów) 2080 osób w rodzinach	916 rodzin (klientów) 1597 osób w rodzinach	1049 rodzin (klientów) 2563 osoby w rodzinach

³⁹ Tamże.

⁴⁰ Tamże.

⁴¹ Tamże, s. 2.

Wyszczególnienie	Rok 2009	Rok 2010	Rok 2011	Rok 2012	Rok 2013
Interwencja kryzysowa	353 rodziny (klienci) 1080 osób w rodzinach	235 rodzin (klientów) 789 osób w rodzinach	101 rodzin (klientów) 320 osób w rodzinach	59 rodzin (klientów) 180 osób w rodzinach	48 rodzin (klientów) 167 osób w rodzinach
Mieszkańcy mieszkań chronionych	4	7	9	10	6
Schronienie w pokojach interwencyjnych	35 osób (16 kobiet 19 dzieci)	28 osób (17 kobiet 9 dzieci)	40 osób (17 kobiet 22 dzieci 1 mężczyzna)	30 osób (17 kobiet 13 dzieci)	25 osób (12 kobiet 13 dzieci)
Liczba grup korekcyjno-edukacyjnych i osób uczestniczących	2/26	2/18	2/25	2/24	2/27
Miejski Zespół Interdyscyplinarny			139 „Niebieskich Kart” 26 grup roboczych	258 „Niebieskich Kart” 16 grup roboczych	304 „Niebieskie Karty” 246 grup roboczych

Źródło: Dane Ośrodka Poradnictwa Specjalistycznego i Interwencji Kryzysowej MOPS w Rzeszowie (lata 2009–2013)

Warto dodać, że OPSIK oferuje też schronienie w pokojach interwencyjnych, a w 2013 r. skorzystało z niego 25 osób, w tym 12 kobiet i 13 dzieci. Innym miejscem czasowego pobytu były mieszkania chronione, w których mieszkało od 4 do maksymalnie 10 osób.

Również na uwagę zasługuje prowadzony przez MOPS Miejski Zespół Interdyscyplinarny ds. Przeciwdziałania Przemocy w Rodzinie dla Miasta Rzeszowa – w 2013 r. powołano 246 grup roboczych w odniesieniu do założonych 304 „Niebieskich Kart”.

MOPS w Rzeszowie podejmuje też różnorodne działania na rzecz osób niepełnosprawnych zgodnie z ustawą z dnia 27 sierpnia 1997 r. o rehabilitacji zawodowej i społecznej oraz zatrudnianiu osób niepełnosprawnych. Są one następujące:

- opracowanie i realizacja powiatowych programów działań na rzecz osób niepełnosprawnych w zakresie rehabilitacji społecznej, rehabilitacji zawodowej i zatrudnienia,
- współpraca z instytucjami administracji rządowej i samorządowej w opracowywaniu i realizacji programów przestrzegania praw osób niepełnosprawnych,

- udostępnianie na potrzeby pełnomocnika i samorządu województwa oraz przekazywanie właściwemu wojewodzie uchwalonych przez Radę Powiatu programów i informacji z ich realizacji,
- podejmowanie działań zmierzających do ograniczania skutków niepełnosprawności,
- opracowanie i przedstawianie planów zadań i informacji z prowadzonej działalności oraz ich udostępnianie na potrzeby samorządu województwa,
- współpraca z organizacjami pozarządowymi i fundacjami działającymi na rzecz osób niepełnosprawnych w zakresie rehabilitacji społecznej i zawodowej tych osób,
- dofinansowanie ze środków Państwowego Funduszu Rehabilitacji Osób Niepełnosprawnych (PFRON):
 - uczestnictwa osób niepełnosprawnych i ich opiekunów w turnusach rehabilitacyjnych,
 - sportu, kultury, rekreacji i turystyki osób niepełnosprawnych,
 - zaopatrzenia w sprzęt rehabilitacyjny, przedmioty ortopedyczne i środki pomocnicze,
 - likwidacji barier architektonicznych, w komunikowaniu się i technicznych w związku z indywidualnymi potrzebami osób niepełnosprawnych,
 - rehabilitacji dzieci i młodzieży,
 - kosztów tworzenia i działania warsztatów terapii zajęciowej (WTZ)⁴².

Jednak największym zainteresowaniem wśród niepełnosprawnych mieszkańców Rzeszowa cieszą się działania w zakresie rehabilitacji społecznej, takie jak dofinansowanie zaopatrzenia w sprzęt rehabilitacyjny, przedmioty ortopedyczne i środki pomocnicze, których realizacja nie jest możliwa ze środków PFRON, oraz dofinansowanie uczestnictwa osób niepełnosprawnych i ich opiekunów w turnusach rehabilitacyjnych⁴³.

Dodatkowo w strukturach MOPS działa jedna z pierwszych w województwie podkarpackim Wypożyczalnia Sprzętu Rehabilitacyjnego dla Osób Niepełnosprawnych, w której niepełnosprawni mieszkańcy Rzeszowa nieodpłatnie wypożyczają sprzęt rehabilitacyjny oraz urządzenia pomocnicze⁴⁴.

⁴² *Rehabilitacja osób niepełnosprawnych – informacje*, oprac. Sekcja ds. Rehabilitacji Społecznej Osób Niepełnosprawnych pod kierunkiem zastępcy dyrektora ds. wsparcia społecznego..., s. 1.

⁴³ Tamże, s. 2. Zob. *Miasto Rzeszów – materiał na spotkanie Unii Metropolii Miast Polskich*, s. 2 oraz *Broszura informacyjna „Blżej ludzi”...*, s. 5–6.

⁴⁴ Tamże.

Należy jeszcze wspomnieć, że na potrzeby osób niepełnosprawnych orzeka aktualnie Powiatowy Zespół ds. Orzekania o Niepełnosprawności dla Miasta Rzeszowa, który funkcjonuje od kwietnia 2002 r. i orzeka o niepełnosprawności dzieci oraz dorosłych, wydając około 3500 orzeczeń rocznie⁴⁵.

Bardzo ważną inicjatywą i dodatkową formą wsparcia osób niepełnosprawnych w roku 2013 był Program „Aktywny samorząd”⁴⁶, którego wykonawcą był MOPS w Rzeszowie na mocy porozumienia pomiędzy PFRON a Powiatem Miastem Rzeszów. Najważniejszym celem tego programu było wyeliminowanie lub zmniejszenie barier ograniczających uczestnictwo jego beneficjentów w życiu społecznym, zawodowym i dostępie do edukacji. Program zakładał realizację celów szczegółowych, takich jak:

- przygotowanie beneficjentów programu z zaburzeniami ruchu i percepcji wzrokowej do pełnienia różnych ról społecznych przez umożliwienie im włączenia się do tworzącego się społeczeństwa informacyjnego;
- przygotowanie beneficjentów programu do aktywizacji społecznej, zawodowej lub wsparcie w utrzymaniu zatrudnienia przez likwidację lub ograniczenie barier w poruszaniu się oraz barier transportowych;
- umożliwienie beneficjentom programu aktywizacji zawodowej przez zastosowanie elementów wspierających ich zatrudnienie;
- poprawa szans beneficjentów programu na rywalizację o zatrudnienie na otwartym rynku pracy przez podwyższanie kwalifikacji⁴⁷.

Strukturę tego programu stanowią dwa moduły:

- Moduł I – likwidacja barier utrudniających aktywizację społeczną i zawodową,
- Moduł II – pomoc w uzyskaniu wykształcenia na poziomie wyższym.

Grupą docelową w tym programie byli mieszkańcy Rzeszowa. W ramach Modułu I było ich 59, zaś w ramach Modułu II – 69⁴⁸.

2.4. Innowacje i inicjatywy w Miejskim Ośrodku Pomocy Społecznej w Rzeszowie oraz dalsze kierunki pracy

MOPS w Rzeszowie od 1 czerwca 2008 r. do 31 grudnia 2013 r. realizował kilkakrotnie projekt systemowy „Czas na aktywność w mieście Rzeszów”.

⁴⁵ Tamże.

⁴⁶ *Ewaluacja realizacji Programu „Aktywny samorząd” w roku 2013*, MOPS w Rzeszowie, informacja udostępniona przez zastępcę dyrektora Beatę Mierzejewską. Zob. tamże szczegółową strukturę tego programu.

⁴⁷ Tamże, s. 1.

⁴⁸ Tamże, s. 2–3.

W całym tym okresie wsparciem zostało objętych 1068 osób, w tym 199 osób niepełnosprawnych. Projekt ten miał na celu głównie przeciwdziałanie wykluczeniu społecznemu klientów tego ośrodka przez stworzenie sprawnego systemu umożliwiającego osobom i rodzinom przezwyciężanie trudnych sytuacji życiowych, umożliwienie im rozwoju, wyrównanie szans społeczno-zawodowych oraz poprawę jakości ich życia⁴⁹.

Dla osiągnięcia powyższych celów konieczne było:

- stworzenie systemu wsparcia na rzecz osób i rodzin znajdujących się w stanie ubóstwa,
- zwiększenie skuteczności pracy socjalnej w mieście poprzez powierzenie pracownikom socjalnym dodatkowych obowiązków w ramach projektu,
- skuteczne wsparcie procesu usamodzielniania się wychowanków rodzin zastępczych i placówek opiekuńczo-wychowawczych⁵⁰.

W ramach zaplanowanych działań w projekcie uwzględniono profesjonalne wsparcie psychologiczne i szkolenie zawodowe, eliminowanie barier, jakie napotykają osoby zagrożone wykluczeniem społecznym, borykające się z problemem dyskryminacji na rynku pracy. W okresie realizacji projektu uczestnicy – klienci tutejszego ośrodka – brali udział różnych w szkoleniach i kursach podnoszących ich kwalifikacje zawodowe⁵¹.

Wymienione działania projektowe są dowodem na aktywizowanie klientów MOPS w Rzeszowie, a ich doskonalszą formą w obszarze aktywizacji mogłyby być prace społecznie użyteczne czy staże. Innowacyjnym pomysłem jest w tym zakresie działający w MOPS w Rzeszowie Zespół ds. Projektów, który inicjował kolejne pomysły i inicjatywy projektowe.

Innym ważnym innowacyjnym działaniem od szeregu lat jest podejmowanie przez Ośrodek różnych inicjatyw lokalnych, jak np.: opracowanie „Charakterystyki osób niepełnosprawnych zamieszkałych w Rzeszowie” w ramach projektu „Baza danych o osobach niepełnosprawnych”, przekazywanie klientom MOPS w Rzeszowie produktów żywnościowych z Banku Żywności i z Regionalnego Towarzystwa Rolno-Przemysłowego „Dolina Strugu”. Dodatkowo realizowano w tej instytucji do tej pory następujące akcje: „Mikołaj”, „Pomóż dzieciom przetrwać zimą”, „Energetyczny torni-

⁴⁹ Projekt systemowy „Czas na aktywność w mieście Rzeszów” – informacje, oprac. zespół pod kierunkiem zastępcy dyrektora ds. wsparcia społecznego Beaty Mierzejewskiej, Rzeszów 2014, s. 1.

⁵⁰ Tamże.

⁵¹ Zob. D. Mróz, *Kontrakt socjalny jako narzędzie wspierające rozwój i upowszechnianie aktywnej integracji klientów pomocy społecznej ze środków EFS (na przykładzie MOPS w Rzeszowie)* [w:] R. Wielgos-Struck (red.), *Lokalne strategie aktywnej integracji osób zagrożonych wykluczeniem społecznym*, Wydawnictwo Indygo, Rzeszów 2012, s. 27–29.

ster”, „Podziel się domem” – ta ostatnia promująca rodzicielstwo zastępcze. Jednocześnie MOPS w Rzeszowie systematycznie organizuje kolonie letnie i profilaktyczne dla dzieci i młodzieży z rodzin wspieranych przez tę instytucję. Również dyrekcja i kierownictwo rzeszowskiego MOPS uczestniczyły w pracach Grupy Wymiany Doświadczeń w ramach projektu „Doskonalenie zarządzania usługami publicznymi i rozwojem w jednostkach samorządu lokalnego”⁵².

Jako dobrą praktykę w MOPS w Rzeszowie można postrzegać m.in.: działalność ZAR, Zespołu ds. Organizacji Pieczy Zastępczej oraz Miejskiego Zespołu Interdyscyplinarnego ds. Przeciwdziałania Przemocy Domowej (MZI).

W przypadku pracy asystenta rodziny (w ramach ZAR) innowacyjność polega na wprowadzeniu nowego modelu pracy socjalnej – Podejścia Skoncentrowanego na Rozwiązaniach (PSR). Nowością jest też wdrożony model pracy oparty na zespołowości, który skupia się wokół czterech filarów:

1. ZAR,
2. Zespołowość pracowników MOPS Rzeszów (asystenci, pracownicy socjalni, koordynatorzy pieczy zastępczej, psycholog, pedagog, konsultant prawny i inni),
3. Współpraca z innymi jednostkami na rzecz rodziny (PCPR, placówki opiekuńczo-wychowawcze, sąd, szkoła, świetlice, organizacje pozarządowe),
4. Podnoszenie kompetencji i integracja środowiska asystentów rodziny.

Również innowacyjnym działaniem w ramach MOPS w Rzeszowie jest to, że członkowie rzeszowskiego ZAR odbywają cykliczne spotkania z superwizorem, a ich działania podlegają systematycznej ewaluacji⁵³.

MOPS w Rzeszowie był również inicjatorem i popularyzatorem idei Grupy Wymiany Doświadczeń (GWD) Asystentów Rodziny z Podkarpacia⁵⁴. ZAR prowadzi też warsztaty kompetencji rodzicielskich „Rodzicem być”. Natomiast pracownicy Zespołu ds. Organizacji Pieczy Zastępczej są moderatorami Grupy Wsparcia dla Rodziców Zastępczych oraz organizują zajęcia socjoterapeutyczne i wolontariat dla wychowanków rodzin zastępczych. W Ośrodku Poradnictwa Specjalistycznego i Interwencji Kryzysowej w Rzeszowie pracownicy prowadzili grupy wsparcia oraz grupy socjoterapeu-

⁵² Broszura informacyjna „Bliżej ludzi”, s. 7–8.

⁵³ Informacje o ZAR w MOPS w Rzeszowie..., s. 4.

⁵⁴ Zob. I. Marszałek, *Idea asystentury rodzinnej w praktyce na przykładzie pracy Grupy Wymiany Doświadczeń Asystentów Rodziny z Podkarpacia* [w:] R. Wielgos-Struck (red.), *Obszary wsparcia rodziny w doświadczeniu lokalnym...*, s. 98–118.

tyczne, a także np. program korekcyjno-edukacyjny dla osób stosujących przemoc w rodzinie oraz szkolenia dla rodziców.

Działalność MOPS w Rzeszowie została doceniona, szczególnie w obszarze współpracy z innymi instytucjami i organizacjami pozarządowymi, o czym świadczą liczne nagrody i wyróżnienia⁵⁵.

Dalsze kierunki pracy MOPS w Rzeszowie to:

- budowanie partnerstw międzyinstytucjonalnych – w tym porozumień MOPS np. z PUP, z UR, a także w fazie przygotowania porozumienie z Kuratorską Służbą Sądową w Rzeszowie;
- tworzenie partnerstwa publiczno-prawnego – np. ze Stowarzyszeniem „Emaus”, chociaż ono nie ma dotacji z miasta na prowadzenie działalności, ale współpraca nadal może być rozwijana i dotyczy zadań z zakresu pomocy społecznej;
- zlecanie zadań organizacjom pozarządowym na mocy ustawy o działalności pożytku publicznego i o wolontariacie, np.:
 - praca z osobami bezdomnymi, praca na rzecz osób ubogich poprzez prowadzenie schroniska dla bezdomnych mężczyzn czy prowadzenie tzw. kuchni albertyńskiej, czyli kuchni dla bezdomnych i ubogich,
 - praca na rzecz bezrobotnych – program zatrudnienia socjalnego, realizowany w ramach Centrum Integracji Społecznej,
 - prowadzenie świetlic socjoterapeutycznych dla dzieci i młodzieży,
 - świadczenie bezpłatnego poradnictwa i terapii dla mieszkańców miasta Rzeszowa.

Wyszczególnione powyżej aktualne i przyszłe kierunki pracy MOPS w Rzeszowie wpisują się w ogólnopolski standard współpracy lokalnej⁵⁶, który ma na celu m.in. podejmowanie kompleksowych działań reintegracyjnych w środowisku lokalnym na rzecz różnych kategorii osób zagrożonych wykluczeniem bądź doświadczających wykluczenia społecznego.

⁵⁵ Są to m. in.: Statuetka św. Faustyny jako nagroda I edycji CARITAS POLSKA – „UBI CARITAS” za wieloletnią i owocną współpracę z CARITAS; wyróżnienie za wieloletnią współpracę z Wydziałem Polityki Społecznej Podkarpackiego Urzędu Wojewódzkiego i Rzeszowskim Towarzystwem Pomocy im. św. Brata Alberta w zakresie tworzenia modelowego systemu pracy z bezdomnymi i ubogimi; czterokrotne wyróżnienie w konkursie „LODOŁAMACZE” za działalność na rzecz niepełnosprawnych; IV miejsce w Ogólnopolskim Konkursie „Żyjmy bez barier” (czek na 100 tys. zł za opracowanie „Powiatowego programu działań na rzecz osób niepełnosprawnych”). Zob. szerzej na ten temat: *Broszura informacyjna „Bliżej ludzi”*..., s. 8.

⁵⁶ Zob. szerzej: M. Komorska i in., *Standard współpracy lokalnej – procedury, kompetencje, warianty. Kompleksowe formy reintegracji społecznej i zawodowej w środowisku lokalnym*, Wydawnictwo MPiPS CRZL, Warszawa 2014.

3. Organizacje pozarządowe jako partner publicznej pomocy społecznej

3.1. Liczba, formy organizacyjne i struktura działalności organizacji pozarządowych w Rzeszowie

Działalność organizacji pozarządowych stanowi obecnie stały element polskiej polityki pomocy społecznej. M. Grewiński podkreśla, że są one w tym obszarze niezwykle ważne, gdyż „wypełniają najczęściej nisze i działają na rzecz grup, które są niezwykle trudne dla działań zbiurokratyzowanych i mało elastycznych instytucji publicznych”⁵⁷.

Ustawa o działalności pożytku publicznego i o wolontariacie⁵⁸ określiła możliwość i formy współpracy administracji publicznej z organizacjami pozarządowymi. Określone zostały podstawowe cztery formy współpracy:

- zlecanie zadań publicznych,
- wzajemne informowanie o planowanych kierunkach działalności i współdziałania,
- konsultowanie projektów aktów normatywnych,
- tworzenie wspólnych zespołów o charakterze doradczym i inicjatywnym.

Przedstawione wyżej kwestie zostały zawarte w rozdziale II „Zadania pomocy społecznej” znowelizowanej w marcu 2004 r. ustawy o pomocy społecznej⁵⁹. Sprecyzowane zostało pojęcie przedmiotu uprawnionego do realizacji zadania zleconego przez organy administracji rządowej i samorządowej, a także określono zasady otwartego konkursu ofert na realizację zadania, elementy oferty podmiotu uprawnionego, formułę umowy o realizację zadania oraz zakres sprawozdawczości z jego realizacji.

W praktyce próby rozwijania współpracy i szczegółowe rozwiązania w zakresie jej form mogą być bardzo zróżnicowane. Stosowane formy zależą od konkretnych ustaleń w obszarze programów współpracy samorządów z organizacjami pozarządowymi oraz poziomu akceptacji roli tych ostatnich jako partnera, który może efektywnie wykonywać zadanie społeczne w skali lokalnej.

⁵⁷ M. Grewiński, *Wielosektorowa polityka społeczna. O przeobrażeniach państwa opiekuńczego*, Wydawnictwo WSP TWP, Warszawa 2009, s. 309.

⁵⁸ Ustawa z dnia 24 kwietnia 2003 r. o działalności pożytku publicznego i o wolontariacie, DzU 2003 nr 96, poz. 873 z późn. zm.

⁵⁹ Ustawa z dnia 12 marca 2004 r. o pomocy społecznej, DzU 2004 nr 64, poz. 593, art. 25–35.

Lista organizacji pozarządowych w Rzeszowie jest dosyć długa⁶⁰ – wg bazy ngo.pl aktualnie w obszarze pomocy społecznej działa ich 107⁶¹. Duża koncentracja organizacji pozarządowych w Rzeszowie ma swoje uzasadnienie. Przede wszystkim jest to stolica regionu, największe w jego obszarze skupisko ludzi o różnorodnych potrzebach i bardzo zróżnicowanych możliwościach ich zaspokajania. Duże miasto stwarza większe szanse na znalezienie chętnych do pracy w instytucjach organizujących działania pomocowe. Łatwiej tu o sponsorów, specjalistów i wolontariuszy. Ci ostatni w dużym stopniu rekrutują się spośród młodzieży studenckiej, m.in. z takich kierunków studiów jak pedagogika, psychoprofilaktyka, praca socjalna.

Tabela 11. Organizacje pozarządowe działające w sferze pomocy społecznej w Rzeszowie

Lp.	Sfery działalności pomocowej	Liczba	Status OPP	W tym:	
				fundacje	stowarzyszenia
	Pomoc na rzecz:				
1	osób niepełnosprawnych	14	5	4	10
2	dzieci i młodzieży (edukacja i rozwój)	14	7	3	11
3	rodziny	20	10	5	15
4	dzieci i młodzieży (choroba i rehabilitacja)	15	11	2	13
5	inicjatyw i rozwoju społeczności lokalnej	12	5	–	12
6	bezdomnych	1	1	–	1
7	ubogich	5	3	1	4
8	chorych	10	2	1	9
9	bezrobotnych	3	1	–	3
10	uzależnionych	5	–	1	4
11	osób starszych (emeryci i renciści)	5	1	–	5
12	aktywizacji kobiet	3	–	–	3
	Razem	107	46	17	90

Źródło: Opracowanie własne na podstawie Bazy ngo.pl, wrzesień 2014, data dostępu: 4.09.2014

⁶⁰ Prezentowana lista nie uwzględnia zespołów charytatywnych Caritas działających przy parafiach i pełniących funkcje opiekuńcze w stosunku do słabszej ekonomicznie części parafialnej społeczności. Pominięto również grupy samopomocowe (np. kluby AA) oraz komitety społeczne.

⁶¹ Ponieważ z bazy nie zostały usunięte organizacje, które zakończyły działalność, informacja zamieszczona na stronie internetowej pokazuje 128 organizacji.

W ogólnej liczbie organizacji pozarządowych w Rzeszowie przeważają stowarzyszenia. Najwięcej ich działa na rzecz dzieci i młodzieży oraz rodziny (edukacja i rozwój oraz choroba i rehabilitacja). Warto też zauważyć, że wszystkie zarejestrowane organizacje pozarządowe funkcjonujące w sferze inicjatyw i rozwoju społeczności lokalnej działają w formie organizacyjnej stowarzyszeń. Podobna sytuacja dotyczy organizacji działających na rzecz bezdomnych i starszych (emeryci i renciści) oraz funkcjonujących w obszarze aktywizacji kobiet.

Należy jednocześnie podkreślić, że przedstawiony zakres działania rzeszowskich organizacji jest bardzo zróżnicowany⁶². Prezentowane formy działań określone zostały arbitralnie, trudno bowiem wyznaczyć ich jednoznaczną specjalizację, gdyż np. organizacje działające na rzecz młodzieży deklarują także wszechstronną pomoc rodzinie (bo w niej żyją głównie podopieczni) lub też dodatkowo pomoc wszystkim potrzebującym. Powoduje to, że szczegółowe cele realizowane przez te organizacje określają często bardzo złożoną strukturę odbiorców.

3.2. Charakterystyka rzeszowskich organizacji pozarządowych w układzie sfer działalności

Jak już podkreślono, najliczniejszą grupę odbiorców usług rzeszowskich organizacji stanowią dzieci i młodzież. Jest to grupa, której problemy są wyjątkowo różnorodne, stąd proponowana oferta pomocowa jest w dużym stopniu zróżnicowana. Część organizacji działających na rzecz omawianej grupy za główny cel uznaje pomoc dzieciom i młodzieży chorym i niepełnosprawnym, podejmując zadania w zakresie tworzenia infrastruktury opiekuńczej i medyczno-rehabilitacyjnej oraz wspierającej funkcjonowanie młodych niepełnosprawnych osób. Inna grupa organizacji nastawiona jest głównie na działalność na rzecz prawidłowego rozwoju dzieci, w tym na

⁶² W latach dziewięćdziesiątych prace związane ze zbieraniem informacji o organizacjach pozarządowych w Rzeszowie prowadzone były przez instytucje publiczne i pozarządowe. W 1995 r. Regionalny Ośrodek Samopomocy w Rzeszowie, Caritas Diecezji Rzeszowskiej oraz Wojewódzki Zespół Pomocy Społecznej podjęły takie działania we współpracy z Bankiem Informacji o Organizacjach Pozarządowych KLON/JAWOR. Ich efektem było wydanie *Informatora o organizacjach działających na polu pomocy społecznej w woj. rzeszowskim*, CIS 1996. Była to pierwsza pełna informacja uwzględniająca działające i nowo powstające organizacje pozarządowe na tym terenie. Kolejną listę sporządziło Towarzystwo Wspierania Rozwoju Dzieci i Młodzieży „Altum” w 1999 r. w ramach *Raportu „O”* z realizacji programu „Monitoring procesu współpracy między organizacjami pozarządowymi, koordynowanego przez Stowarzyszenie na rzecz Forum Inicjatyw Pozarządowych.

pomoc dzieciom z rodzin ubogich, dysfunkcyjnych, z problemami funkcjonowania w szkole.

Przykładem efektywnych działań organizacji pozarządowych reprezentujących grupę pierwszą jest Fundacja Aktywnej Rehabilitacji, która realizuje aktualnie projekt „Kompleksowa aktywizacja społeczna dzieci w wieku 4–16 lat poruszających się na wózku inwalidzkim” (trwa on od 1.04.2013 – 31.03.2016). W ramach tego projektu dzieci i ich rodziny mogą skorzystać z różnych form wsparcia, m.in. z poradnictwa indywidualnego, Warsztatu Aktywnej Rehabilitacji i Obozu Aktywnej Rehabilitacji.

Warto wspomnieć również o działalności Rzeszowskiego Stowarzyszenia na rzecz Dzieci Niepełnosprawnych „SOLIS RADIUS”, którego działalność koncentruje się wokół kompleksowej pomocy dzieciom w wieku rozwojowym, opartej na wczesnej diagnostyce i doborze niezbędnej terapii niwelującej zaburzenia neurologiczne i ruchowe. Stowarzyszenie podejmuje również działania związane z realizowaniem programu zapobiegania i zmniejszania skutków niepełnosprawności oraz wspierania rodzin dzieci niepełnosprawnych, głównie przez różne formy poradnictwa.

Należy jeszcze dodać, że podobny profil działalności prowadzą: Fundacja Caritas na rzecz Regionalnego Ośrodka Rehabilitacyjno-Edukacyjnego dla Dzieci i Młodzieży im. Błogosławionego Jana Pawła II, Stowarzyszenie Rodziców Dzieci i Młodzieży Niepełnosprawnej Ruchowo, a w zakresie pomocy dzieciom autystycznym Stowarzyszenie na rzecz Rozwoju Dzieci i Młodzieży „Titum”. Rolę szczególną wypełnia Hospicjum dla Dzieci, zapewniając opiekę paliatywną w trudnych okresach choroby.

Celem organizacji zajmujących się działalnością na rzecz rozwoju dzieci i młodzieży jest wszechstronna pomoc psychologiczna, wspieranie rozwoju zainteresowań, a także profilaktyka uzależnień i promocja zdrowia. Ważną formą pomocy w tym obszarze są świetlice socjoterapeutyczne, kluby edukacyjne dla młodzieży oraz zajęcia z zakresu aktywizacji zawodowej i społecznej, a także pomoc stypendialna.

Istotną rolę w realizacji wymienionych celów odgrywają na terenie Rzeszowa: Stowarzyszenie na rzecz Wszechstronnego Rozwoju Dzieci, Młodzieży i Dorosłych, Fundacja Pomocy Młodzieży im. Jana Pawła II „Wzrastanie”⁶³, Stowarzyszenie Wspierania Inicjatyw Szkolnych „Wyspiański”.

⁶³ Fundacja prowadzi świetlice środowiskowe o charakterze profilaktyczno-wychowawczym. Jedną z nich funkcjonuje przy ul. Podwisłocze 6, zaś druga przy ul. Hoffmancewskiej 23. Do świetlic przychodzą dzieci od 5 do 14 lat i młodzież w wieku 14–19 lat. Zob. L. Ostrowska, *Ośrodek Wsparcia Dziennego Fundacji „Wzrastanie”* [w:] R. Wielgos-Struck (red.), *Pomoc społeczna i jej adresaci. Przegląd wybranych strategii*, Wydawnictwo MANA, Rzeszów 2006.

Istotny wkład w opisywaną działalność wnosi także Towarzystwo „Altum”⁶⁴. Mimo obecnego skupienia swojej działalności wokół problemów związanych z bezrobociem, wykluczeniem i marginalizacją społeczną Towarzystwo prowadzi również działalność na rzecz rozwoju edukacji i wspierania prawidłowego rozwoju dzieci i młodzieży. Jest ona także związana z zapobieganiem zjawiskom patologii społecznej oraz wdrażaniem metod aktywizacji społecznej i zawodowej.

Uwagę zwraca również wspomniana wcześniej działalność Stowarzyszenia na rzecz Wspomagania Rozwoju Dzieci i Młodzieży „Titum”, którego praca skupia się wokół dzieci i młodzieży z zaburzeniami i problemami rozwojowymi, przejawia się poprzez diagnostykę zaburzeń, usługi i porady pedagogiczne oraz wspieranie rodzin. Zakres oferowanych usług jest szeroki. Obejmuje m.in. zajęcia z terapii logopedycznej, hipoterapii, muzykoterapii, grupowe zajęcia terapii V. Sherborne, dogoterapii oraz terapii zajęciowej. Stowarzyszenie prowadzi także działalność edukacyjną dla rodziców, w tym pogotowie terapeutyczne⁶⁵.

Ciekawe, nowoczesne formy wspierania dzieci i młodzieży realizuje od 2013 r. w Rzeszowie w ramach funkcji społecznych galerii handlowych Stowarzyszenie „Siemacha”⁶⁶. Jego działalność zlokalizowana jest w galerii „Millenium Hall”. Oferta obejmuje pracownię multimedialną, muzyczną, kulinarną, a także pracownię rozwoju społecznego i oddział poradnictwa i terapii. W jednym miejscu młodzi ludzie mogą bezpłatnie korzystać z wymienionych form wsparcia i kreatywnie spędzać czas.

Znaczna część rzeszowskich organizacji pozarządowych nastawiona jest na organizowanie pomocy rodzinom, głównie ubogim. Różne są sposoby realizowania tego celu: od prowadzenia punktów rozdawnictwa odzieży i obuwia, wydawania paczek żywnościowych aż po udzielanie pomocy finansowej na pokrycie kosztów kształcenia dzieci, zakup leków czy też podstawowych sprzętów gospodarstwa domowego oraz organizowanie warsztatów i usług terapeutycznych wspierających funkcjonowanie rodziny.

Szeroki zakres działalności wspierającej rodziny, szczególnie niepełne i wielodzietne, prowadzi Caritas Diecezji Rzeszowskiej. Okręg Rzeszów przy centrali diecezjalnej Caritas prowadzi Dom Samotnej Matki i Interwencji

⁶⁴ Towarzystwo Wspierania Dzieci i Młodzieży „Altum” powstało w 1994 r. W roku 2001 w związku ze znacznym rozszerzeniem misji organizacji i celów statutowych zmieniło nazwę na obecną.

⁶⁵ *Roczne sprawozdanie merytoryczne z działalności organizacji pożytku publicznego za rok 2012*, Ministerstwo Pracy i Polityki Społecznej, nr KRS 0000162837.

⁶⁶ Zob. Siemacha, www.siemacha.org.pl, data dostępu: 4.09.2014, oraz millenium.hall@siemachaspot.pl

Kryzysowej, który powstał w 2000 r. przy ul. Dojazd Staroniwa 7. Jest to miejsce pomocy udzielanej samotnym matkom w okresie przed porodem i po urodzeniu dziecka. Od początku 2002 r. w placówce działa Diecezjalna Poradnia Specjalistyczna, w której pracują wolontariusze, specjaliści z zakresu psychologii, prawa kościelnego, cywilnego i rodzinnego, pedagogiki wychowawczej i doradztwa życia rodzinnego.

Caritas wspiera także rodziny wielodzietne m.in. przez organizowanie weekendowych spotkań w ośrodku Caritas w Myczkowcach i wakacji dla młodzieży⁶⁷ (organizowanych przy wsparciu finansowym MOPS w Rzeszowie) oraz dary rzeczowe i spotkania mikołajowe.

Wśród organizacji działających na rzecz rodziny wymienić należy ponadto: Rzeszowskie Towarzystwo Pomocy Rodzinie „Rodzina Rodzin”, Stowarzyszenie na rzecz Dzieci Specjalnej Troski, Stowarzyszenie na rzecz Rodzin Wielodzietnych, Stowarzyszenie „Szczęśliwy dom” im. Wiktorii i Józefa Ulmów z Dziećmi, Stowarzyszenie na rzecz Rodzin z Dysfunkcjami Rozwojowymi „BRUNO” oraz Podkarpacki Bank Żywności i Polski Komitet Pomocy Społecznej.

Kolejną liczną grupę rzeszowskich organizacji pozarządowych stanowią te, które działają na rzecz osób niepełnosprawnych. Organizacje te zrzeszają zarówno osoby niepełnosprawne, jak i osoby działające na ich rzecz. Nastawione są przede wszystkim na podejmowanie działań w zakresie rehabilitacji medycznej i społecznej, a także ochronę promocji zdrowia wśród niepełnosprawnych, jak również prowadzenie promocji zatrudnienia i aktywizacji zawodowej bezrobotnych osób niepełnosprawnych. Szeroką działalność w tych obszarach prowadzi na terenie Rzeszowa Polskie Towarzystwo Walki z Kalectwem (Oddział w Rzeszowie), podejmując także liczne działania z zakresu społecznego informowania i integrowania osób niepełnosprawnych⁶⁸.

Istotną rolę odgrywają ponadto: Stowarzyszenie Niepełnosprawnych Ruchowo „Hiob”, Polskie Stowarzyszenie Głuchych, Polski Związek Niewidomych, Katolickie Stowarzyszenie Niepełnosprawnych „Koło” w Rzeszowie, Stowarzyszenie na rzecz Osób Niepełnosprawnych im. Ojca Pio, Rzeszowski Oddział Polskiego Stowarzyszenia na rzecz Osób Upośledzonych Umysłowo, prowadzący projekty Centrum Doradztwa Zawodowego i Wspierania Osób Niepełnosprawnych Intelktualnie (Centrum Dzwoni), oraz nowo powstała Fundacja Aktywizacji Zawodowej Osób Niepełnosprawnych.

⁶⁷ Zob. A. Szluz, *Wakacje dzieci i młodzieży w Ośrodku Wypoczynkowo-Rehabilitacyjnym Caritas w Myczkowcach*, „Przemiana” 1(79) 2012, s. 14.

⁶⁸ Celowi temu służy m.in. publikacja *Broszury informacyjnej na temat ulg i uprawnień dla osób z niepełnosprawnością*, Rzeszów 2012.

Rzeszowskie organizacje pozarządowe przez swoją działalność dążą też do pobudzania rozwoju społeczności lokalnych. Jedną z metod przeciwdziałania marginalizacji tych społeczności jest stymulowanie ich do działania na rzecz własnego otoczenia, czyli animacja społeczności lokalnych. Przyszła efektywność takich działań wymaga w pierwszej kolejności diagnozy problemów, by potem móc podejmować konkretne zadania. Działania tego typu powodują poszerzenie więzi społecznych między uczestnikami życia lokalnego i prowadzą do tworzenia kapitału społecznego.

Rolę istotną w określonym wyżej obszarze działań odgrywa na terenie Rzeszowa Podkarpackie Stowarzyszenie Inicjatyw Społecznych. Jego celem jest wspieranie społeczności lokalnych w rozwiązywaniu problemów związanych z bezrobociem, wykluczeniem, a także stwarzanie nowych perspektyw w wyrównywaniu szans rozwoju i aktywności obywateli.

Ważną rolę w tym względzie odgrywają także: Stowarzyszenie na rzecz Aktywności Społecznej, Stowarzyszenie Inicjatyw Wolontarystycznych „Perspektywa” oraz Stowarzyszenie „Działajmy Razem”. Należy też podkreślić ciekawą działalność Stowarzyszenia „CRAS” – Centrum Rozwoju Aktywności Społecznej oraz Stowarzyszenia Inicjatyw Obywatelskich „Akta”, a także Podkarpackiego Ośrodka Rozwoju Społeczeństwa Obywatelskiego i Fundacji Demokracji Lokalnej.

Znaczna liczba organizacji pozarządowych wspiera osoby chore. Są to działania wielokierunkowe związane z organizowaniem pomocy dla chorych na określone rodzaje chorób (Polskie Stowarzyszenie Diabetyków – Oddział Rzeszów, Polskie Towarzystwo Laryngotomowanych – Oddział Rejonowy Rzeszów, Polskie Stowarzyszenie Pomocy Osobom z Chorobą Alzheimera), a także związane z ogólnymi problemami leczenia (Stowarzyszenie Wzajemnej Pomocy Lekarskiej Regionu Rzeszowskiego, Stowarzyszenie Przyjaciół Wojewódzkiego Szpitala Specjalistycznego w Rzeszowie, Fundacja na rzecz Szpitala Miejskiego w Rzeszowie).

Niezwykle ważną rolę odgrywają w Rzeszowie fundacje i stowarzyszenia w zakresie wspierania osób ubogich. Istotne zadania w tym zakresie podejmuje od 1988 r. Rzeszowskie Towarzystwo Pomocy im. św. Brata Alberta. Dzięki jego staraniom, przy współpracy instytucji samorządowych i rządowych oraz kościelnych i mieszkańców miasta, utworzone zostało Centrum Charytatywne przy ul. Styki 21. W ramach Centrum funkcjonuje kuchnia dla najuboższych oraz łóżnia dla ubogich (także bezdomnych). Z posiłków wydawanych w Centrum korzystają osoby ubogie posiadające stosowne zaświadczenie z MOPS. W okresie przedsięwzięcznym organizowane są

spotkania – śniadanie wielkanocne i spotkanie opłatkowe. Gromadzą one 200–300 najuboższych osób z terenu miasta.

Od dziewięciu lat wolontariusze Towarzystwa organizują akcje charytatywne na rzecz pomocy ubogim dzieciom z rodzin wielodzietnych. Przedmiotem akcji charytatywnych jest m.in. zbieranie przyborów szkolnych dla dzieci z ubogich rodzin. Odbývają się one na terenie rzeszowskich szkół⁶⁹.

Warto wspomnieć również o działalności Fundacji „Nowe Życie”, która od początku (1989 r.) koncentrowała się na pomocy ludziom ubogim, w tym chorym (pozyskiwanie i nieodpłatne wydawanie leków pochodzących z darów, wypożyczalnia sprzętu rehabilitacyjnego). Fundacja prowadzi Rodzinny Dom Integracyjny „Dobry Czas”, w ramach którego działa świetlica dla dzieci, ośrodek rehabilitacyjny osób uzależnionych i ich rodzin „Feniks” oraz Dom Dziennego Pobytu dla Osób Starszych i Niepełnosprawnych „Przy kominku”.

Wspomniane wcześniej Towarzystwo Pomocy im. św. Brata Alberta działa również, a nawet przede wszystkim niezwykle prężnie na rzecz osób bezdomnych. Centrum Charytatywne przy ul. J. Styki 21 obok kuchni dla ubogich tworzą dwa schroniska (dla bezdomnych kobiet i mężczyzn), Grupa Abstynencka „Przemiana” i nowo powstałe Centrum Integracji Społecznej. Schronisko zapewnia podopiecznym całodzielne wyżywienie, zakwaterowanie, pomoc lekarską oraz pomoc w wyrobieniu dokumentów.

W schronisku działa Klub Albertyński i grupa abstynencka „Przemiana” (1993 r.). Praca terapeutyczna polega na prowadzeniu specjalnego programu terapeutycznego opracowanego przez opiekuna terapeutę. Ważną rolę w zwalczaniu nałogu odgrywa modlitwa, również w formie rekolekcji (najczęściej w ośrodku w Myczkowcach)⁷⁰. Towarzystwo pomaga swoim podopiecznym w znalezieniu mieszkań, prowadzony jest też program aktywizacji zawodowej bezdomnych.

Pracę z uzależnionymi osobami prowadzi także Oddział Stowarzyszenia Katolicki Ruch Antynarkotyczny „Karan”, który działa w Rzeszowie od 1993 r. Główną misją Stowarzyszenia są działania mające zapobiegać uzależnieniom młodzieży od narkotyków i innych substancji odurzających. W jego ramach działa, jedyne na terenie województwa, Centrum Interwencji Kryzysowej, do którego kierowane są osoby, które wyszły z nałogu i wymagają przygotowania do samodzielnego życia w społeczeństwie. „Karan”

⁶⁹ *Sprawozdanie merytoryczne z działalności Rzeszowskiego Towarzystwa Pomocy im. św. Brata Alberta*, MPiPS oraz Rzeszowskie Towarzystwo Pomocy im. św. Brata Alberta, www.bratalbert.rzeszow.pl, data dostępu: 4.09.2014.

⁷⁰ Zob. M. Bienia, *Rekolekcje, Myczkowce 2012 r.*, „Przemiana” 1(79) 2012, s. 27.

prowadzi także Poradnię Rodzinną dla osób uzależnionych i ich rodzin oraz Punkt Konsultacyjny i Telefon Zaufania. Istnieje też hostel postrehabilitacyjny dla uzależnionych. Stowarzyszenie prowadzi również świetlicę dla dzieci z rodzin dysfunkcyjnych, dotowaną przez MOPS.

Pomoc bezrobotnym to jeden z celów realizowanych przez rzeszowskie organizacje pozarządowe. Istotne znaczenie ma w tym aspekcie opisywane wcześniej Towarzystwo „Altum”, podejmujące liczne działania z zakresu przedsiębiorczości i przeciwdziałania bezrobociu. Głównym celem Towarzystwa jest aktywizacja osób bezrobotnych. Odbywa się to poprzez działające w jego ramach Centrum Aktywności Zawodowej i Wspierania Przedsiębiorczości z biurem pośrednictwa pracy, które nieodpłatnie udziela porad dotyczących sporządzania dokumentów niezbędnych w trakcie poszukiwania pracy, a także przekazuje informacje o wolnych miejscach pracy. Duże znaczenie w zakresie wspierania osób bezrobotnych ma także działająca w ramach opisywanego wcześniej Centrum Charytatywnego organizacja świadcząca kompleksowe wsparcie osobom zagrożonym wykluczeniem społecznym – Centrum Integracji Społecznej⁷¹. Prowadzony w jego ramach proces reintegracji społecznej sprzyja zdobyciu bądź podwyższeniu kwalifikacji zawodowych i kompetencji społecznych⁷².

Rzeszowskie organizacje działają także na rzecz aktywizacji kobiet. Warto tu wymienić Stowarzyszenie na rzecz Kobiet „Victoria”, Podkarpackie Stowarzyszenie Kobiet „Athena”, Stowarzyszenie na rzecz Edukacji Kobiet „Bianka”. Stowarzyszenie „Victoria” swoje działania koncentruje wokół problemów kobiet z różnych środowisk. Stara się wspierać kobiety, by mogły zaistnieć w życiu publicznym, poruszać się na rynku pracy, zdobywać samodzielność. Cele te realizuje przez tworzenie i realizację programów aktywnej walki z bezrobociem, propagowanie nowych form i metod zatrudnienia oraz wdrażanie nowych technologii edukacyjnych służących wyrównywaniu szans kształcenia. Do ich realizacji przyczynia się także realizowane w ramach działalności Towarzystwa tworzenie placówek i ośrodków, w których prowadzone są różne formy pomocy dla kobiet. Przykładem może być zorganizowany przez Oddział Towarzystwa w Kolbuszowej Wiejski

⁷¹ Zob. Program „Aktywne formy przeciwdziałania wykluczeniu społecznemu” Edycja 2011–2015, Ministerstwo Pracy i Polityki Społecznej, Warszawa 2010.

⁷² Szczegółowy opis funkcjonowania Centrum Integracji w Rzeszowie prezentuje artykuł: R. Dul, *Zatrudnienie socjalne w Centrum Integracji Socjalnej przykładem kompleksowego wsparcia osób zagrożonych wykluczeniem społecznym* [w:] W. Jedynak (red.), *Wyzwania dla pomocy społecznej w wymiarze lokalnym*, Wydawnictwo Uniwersytetu Rzeszowskiego, Rzeszów 2012.

Ośrodek Edukacji, a także działająca w Rzeszowie grupa nieformalna Rzeszowskie Forum Kobiet.

Adresatem działań podejmowanych przez organizacje pozarządowe są także osoby starsze. Są to w większości stowarzyszenia społeczno-kombatantkie oraz związki emerytów i rencistów. Spośród nich na szczególną uwagę zasługują: Związek Kombatantów RP i Byłych Więźniów Politycznych – Zarząd Okręgowy w Rzeszowie, Związek Inwalidów Wojennych oraz Związek Sybiraków – Oddział Rzeszów.

3.3. Współpraca organizacji pozarządowych z sektorem publicznym

Od początku lat dziewięćdziesiątych z organizacjami pozarządowymi w Rzeszowie aktywnie współpracuje Miejski Ośrodek Pomocy Społecznej. Obie współpracujące strony uważają, że wspólny cel, którym jest pomaganie, o wiele łatwiej realizować, korzystając z zaangażowania i doświadczenia większej liczby osób. Łatwiej też dzięki pomysłom dużej grupy zgromadzić większą sumę środków finansowych.

Współpraca odbywa się na trzech płaszczyznach:

- wsparcia finansowego samorządu (MOPS zleca realizację pewnych zadań drogą otwartych konkursów ofert),
- pomocy organizacyjnej (np. w pozyskiwaniu lokali stanowiących miejsce funkcjonowania organizacji),
- pomocy merytoryczno-szkoleniowej (edukacja i wymiana doświadczeń)⁷³.

MOPS współpracuje z kilkunastoma organizacjami pozarządowymi, które działają na rzecz osób niepełnosprawnych, i dofinansowuje ich inicjatywy. Są to: Stowarzyszenie Solis, Radius, Podkarpackie Stowarzyszenie na rzecz Pomocy Dzieciom i Młodzieży z Cukrzycą, Stowarzyszenie „Otwarty Umysł”, Podkarpackie Stowarzyszenie Pomocy Osobom z Chorobą Alzheimera, Stowarzyszenie na rzecz Dzieci z ADHD, Podkarpackie Stowarzyszenie Aktywnej Rehabilitacji, Stowarzyszenie na rzecz Rodzin z Dysfunkcjami Rozwojowymi „Bruno”, Fundacja Podkarpackie Hospicjum dla Dzieci, Podkarpackie Stowarzyszenie „Ars Vivendi” na rzecz Rozwoju ZS UNICEF, Stowarzyszenie „Titum”, Stowarzyszenie na rzecz Dzieci z Porażeniem Mózgowym „Daj Szansę” i inne.

⁷³ Na podstawie informacji uzyskanych od Barbary Dudek, samodzielnego specjalisty ds. współpracy z organizacjami pozarządowymi w MOPS w Rzeszowie.

Również działalność charytatywna Caritas Diecezji Rzeszowskiej i Rzeszowskiego Towarzystwa Pomocy im. św. Brata Alberta, prowadzącego Centrum Charytatywne, odbywa się przy współpracy z MOPS w Rzeszowie i z dofinansowaniem z budżetu miasta. W ramach wspomnianego wyżej Towarzystwa działa – jak już wcześniej zaznaczono – Centrum Integracji Społecznej, które powstało dzięki współpracy instytucji samorządowych, w tym MOPS. W 2013 r. przekazał on dotację na rzecz rozwoju Centrum w wysokości 380 tys. zł.

Od wielu lat MOPS współpracuje również ze Stowarzyszeniem „Karan”, wspierając rozwój Centrum Interwencji Kryzysowej oraz hostelu postrehabilitacyjnego dla uzależnionych.

Przykładem efektów dobrej współpracy MOPS ze świeckimi organizacjami pozarządowymi i podmiotami kościelnymi jest wspieranie funkcjonowania świetlic socjoterapeutycznych dla dzieci i młodzieży z rodzin dysfunkcyjnych. Tempo rozwoju tych działań obrazuje tabela 12.

Tabela 12. Wspieranie funkcjonowania świetlic socjoterapeutycznych oraz klubów dla dzieci i młodzieży przez MOPS w Rzeszowie

Świetlice i kluby wsparcia	Lata	
	2000	2013
Świetlice dla dzieci	6	13
Kluby dla dzieci	–	3
Kluby wsparcia dziennego prowadzące usługi terapii i poradnictwa	–	1
Kwota dotacji z budżetu miasta	147 557 zł	1 181 100 zł

Podkreślenia wymaga również nawiązanie przez MOPS współpracy z opisywanym wcześniej Stowarzyszeniem „Siemacha” w zakresie stwarzania możliwości dla rozwoju funkcji wychowawczych i terapeutycznych na terenie galerii handlowej.

Warto także wspomnieć o tym, że rzeszowskie instytucje samorządowe cenią sobie uzupełnianie działań samorządu przez organizacje pozarządowe. Jak twierdzi B. Dudek, „są one bliżej ludzi i w pełniejszy sposób identyfikują nowe potrzeby grup i jednostek, szczególnie ze środowisk zagrożonych patologiami społecznymi i ubóstwem”⁷⁴. Duże znaczenie ma też uczestniczenie przedstawicieli organizacji pozarządowych w posiedzeniach i pracach komisji Rady Miasta Rzeszowa.

⁷⁴ Tamże.

3.4. Wolontariat w rzeszowskiej pomocy społecznej

Wolontariat rozumiany jest najczęściej jako świadome, dobrowolne i nieodpłatne podejmowanie pracy na rzecz osób potrzebujących, które wykracza poza związki koleżeńskie i przyjacielskie⁷⁵. T. Kamiński podkreśla, że „w sferze pomocy społecznej warto odwoływać się do wolontariatu”⁷⁶. Uznaje, że jest to szczególnie ważne dla funkcjonowania placówek opiekuńczo-wychowawczych, domów pomocy społecznej, a także w pracy środowiskowej na rzecz chorych, samotnych i niepełnosprawnych. Wolontariusze mogą bowiem odciążyć pracowników etatowych i wnieść dużo energii i nowych pomysłów w wykonywanie codziennych czynności.

Wolontariusze w Polsce mogą być angażowani przez:

- organizacje pozarządowe,
- organy administracji publicznej (rządowej i samorządowej),
- jednostki organizacyjne podległe organom administracji publicznej lub nadzorowane przez te organy (np. szkoły, placówki oświatowe, domy kultury, biblioteki, muzea, jednostki pomocy społecznej, ośrodki interwencji kryzysowej oraz placówki opiekuńczo-wychowawcze),
- zakłady opieki zdrowotnej⁷⁷.

Funkcjonowanie organizacji pozarządowych w Rzeszowie w znacznej mierze oparte jest na pracy wolontariuszy. Wspierają oni także swoim działaniem instytucje publiczne (np. MOPS, DPS, ŚDS, Dom Dziecka). Ma to duże znaczenie dla podnoszenia jakości pracy tych instytucji, brak bowiem możliwości wykonywania wielu zadań społecznych przez osoby zatrudnione na umowę o pracę lub inną umowę gwarantującą wynagrodzenie.

Wolontariusze wykonują przede wszystkim prace pomocnicze: pełnią dyżury w świetlicach, funkcje opiekuńcze w stosunku do osób starszych i niepełnosprawnych, podejmują działania opiekuńczo-wychowawcze oraz aktywizacyjno-integracyjne na rzecz dzieci.

Ciekawe działania związane z pozyskiwaniem wolontariuszy podjął w Rzeszowie MOPS. Rozpoczęły się one w 2006 r. i miały na celu zaintere-

⁷⁵ Por. Ustawa o działalności pożytku publicznego i o wolontariacie, DzU 2003 nr 96, poz. 873; A. Baczko, A. Ogrocka, *Wolontariat i 1%. Raport z badań 2007*, Wydawnictwo Stowarzyszenie Klon/Jawor, Warszawa 2008.

⁷⁶ T. Kamiński, *Wolontariat w pomocy społecznej: sprzymierzeniec czy konkurent?* [w:] Z. Frączek, B. Szluz (red.), *Koncepcje pomocy człowiekowi w teorii i praktyce*, Wydawnictwo Uniwersytetu Rzeszowskiego, Rzeszów 2006, s. 135.

⁷⁷ Ustawa o działalności pożytku publicznego..., dział III, rozdz. I, art. 42.

sowanie młodych osób (uczniów szkół średnich o profilu socjalnym⁷⁸ i studentów Uniwersytetu, głównie pedagogiki) do świadczenia pomocy na rzecz osób chorych psychicznie, korzystających z usług specjalistycznych i opiekuńczych oraz starszych, samotnych i chorych, często wyizolowanych społecznie.

Po szkoleniu specjalistycznym wolontariusze nieletni (uczniowie) zostali skierowani do osób starszych. Główne zadania, jakie rozpoczęli, to przede wszystkim czytanie prasy, książek, chodzenie na spacer, wyprowadzanie psów, wykonywanie prostych prac domowych.

Wolontariusze pełnoletni rozpoczęli pracę polegającą na wspieraniu terapeutów zatrudnionych w MOPS w ich codziennych czynnościach związanych z realizacją indywidualnie przygotowanych programów terapeutycznych umożliwiających poprawę funkcjonowania osób chorych psychicznie przede wszystkim w podstawowych czynnościach życiowych oraz nabywaniu umiejętności społecznych. Wolontariusze wspierają także terapeutów i opiekunki w realizacji usług wobec dzieci.

Raz w miesiącu wszyscy terapeuci i wolontariusze spotykają się z supervisorem usług specjalistycznych. Na spotkaniach dokonują analizy dotychczas wykonywanych czynności oraz zgłaszają pomysły na kolejne formy pomocy. Spotkania te sprzyjają także integracji grupy wolontariuszy.

Tabela 13. Liczba wolontariuszy MOPS w latach 2006–2013

Rodzaj działalności wolontariuszy	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013
Wolontariusze wspierający osoby starsze i niepełnosprawne	28	43	20	13	4	15	–	–
Wolontariusze wspierający osoby chorujące psychicznie	5	7	2	15	8	11	10	14
Razem	33	50	22	28	22	16	10	14

Źródło: Opracowanie na podstawie dokumentacji zgromadzonej w Dziale Pomocy Środowiskowej i Świadczeń MOPS w Rzeszowie

Pracy wolontarystycznej w MOPS podejmują się głównie kobiety. Być może wynika to z tego, że praca ta wymaga szczególnej wrażliwości i konieczności poświęcenia wolnego czasu na rzecz podopiecznych.

⁷⁸ W 2006 r. dyrektor MOPS w Rzeszowie oraz dyrektor Zespołu Szkół nr 3 w Rzeszowie podpisali pierwsze porozumienia dotyczące realizacji przez uczniów tej szkoły wolontariatu na rzecz osób starszych i niepełnosprawnych psychicznie.

Według pracowników MOPS wolontariat jest szansą na pozyskanie współpracowników nie tylko do zadań pomocniczych, ale i do zadań specjalistycznych. Celem podejmowanych działań jest edukacja wolontariuszy w zakresie problematyki osób starszych i chorujących psychicznie, a także tworzenie podstaw solidarności z tymi osobami.

4. Podsumowanie

MOPS w Rzeszowie jako podmiot publiczny koncentruje swoją działalność na realizacji celów i zadań statutowych, które głównie sprowadzają się do pracy środowiskowej, pomocy instytucjonalnej, wypłaty świadczeń socjalnych oraz współpracy z organizacjami pozarządowymi działającymi na terenie miasta Rzeszowa.

W całym spectrum działalności tego ośrodka na plan pierwszy wysuwają się realizowane z sukcesem różnorodne inicjatywy lokalne, zadania innowacyjne czy projektowe, które są adresowane do różnych grup beneficjentów, takich jak: osoby ubogie, bezdomne, bezrobotne, niepełnosprawne, dzieci i młodzież, ofiary przemocy.

Należy docenić podejmowanie przez MOPS w Rzeszowie działań orientowanych na budowanie partnerstw międzyinstytucjonalnych, tworzenie partnerstw publiczno-prawnych oraz efektywne zlecanie zadań organizacjom pozarządowym na mocy Ustawy o działalności pożytku publicznego i o wolontariacie.

Przedstawiony w drugiej części artykułu opis form i efektów działalności organizacji pozarządowych w Rzeszowie pokazał, że zaczynają one odgrywać coraz większą rolę w zaspokajaniu potrzeb jego mieszkańców. Stają się uzupełnieniem systemu pomocy publicznej, a przez to, że mają większą swobodę działania i znają problemy swojego środowiska, są zdolne do szybkiego reagowania.

Warto podkreślić, że osiągnięcie korzystnych efektów działania omawianych organizacji jest możliwe dzięki systematyczności i staranności planowania działań, a także możliwościom, jakie stwarza ich współdziałanie z instytucjami publicznymi, oraz pozyskiwaniu wolontariuszy.

Ważnym elementem przybliżającym partnerom publicznym oraz społeczności lokalnej zakres i formy pracy organizacji pozarządowych powinny być działania promujące podejmowane przez środki masowego przekazu. Działania tego typu wymagają wciąż jeszcze wielu starań – efekty jednak warte są tego trudu.

Do funkcji obywatelskich, jakie spełniają organizacje pozarządowe w środowisku lokalnym, zalicza się przede wszystkim: udział w zaspokajaniu potrzeb grup społecznych znajdujących się w trudnej sytuacji, pobudzanie przedsiębiorczości i inicjatywy obywatelskiej (ubogich, niepełnosprawnych, chorych, bezdomnych, bezrobotnych), stwarzanie możliwości samookucacji i rozwoju osobistego. Wydaje się, że przedstawione przykłady rzeszowskich organizacji pozarządowych potwierdzają istnienie możliwości realizacji tych funkcji w stopniu zadowalającym.

Podsumowując powyższe rozważania, można stwierdzić, że w czasach współczesnych bardzo ważne jest podejmowanie przez różnorodne instytucje pomocy i integracji społecznej współpracy międzyinstytucjonalnej w ramach społeczności lokalnej oraz upowszechnianie dobrych praktyk w obszarze wsparcia społecznego.

W tym zakresie OPS pełni najczęściej funkcję koordynatora i inspiratora inicjatyw lokalnych, aby móc jak najskuteczniej oraz kompleksowo rozwiązywać problemy społeczne istniejące w danej społeczności, a tym samym przeciwdziałać wykluczeniu społecznemu. Organizacje pozarządowe są dla podmiotów publicznych nieocenionym partnerem, ponieważ potrafią efektywnie i elastycznie zaspokajać różne potrzeby członków tej społeczności oraz aktywizować ich w wielu obszarach życia społecznego.

Public and non-governmental social welfare in Rzeszow

Abstract

This article presents social service work and NGOs which operate in Rzeszow. It also focused on showing Municipal Social Welfare Center from perspective of its aims, organizational structure and staff. In addition to that, there is a characteristic of this social welfare center as well as its innovative approach to issues in the field of social work. The whole article is summarised by detailed descriptions of NGOs which operate in the social service shelters in Rzeszow. This non-governmental organizations are very important partners for public social welfare, because they can both solve social problems of town citizens.

Keywords: public social service, social welfare center in Rzeszow, non-governmental organizations (NGOs)